

**Liberaalit oikeudenmukaisuusteoriat ja niiden soveltaminen
distributiivisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta**

Petro Väyrynen

Pro gradu -tutkielma

Turun Yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofian, poliittisen historian ja

valtio-opin laitos

Lokakuu 2018

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

VÄYRYNEN, PETRO: Liberaalit oikeudenmukaisuusteorioiden ja niiden soveltaminen
distributiivisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta

Pro Gradu -tutkielma, 55 sivua
Filosofia
Lokakuu 2018

Tutkielmassa käsitellään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta erilaisten liberalistiseen traditioon ja puolueettomuuden ideaaliin nojaavien teorioiden näkökulmista. Erityistä huomiota kiinnitetään distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen. Teorioiden pääpiirteiden ja normatiivisten lähtökohtien esittelyn jälkeen pyritään jokaisen teorian kohdalla vastaamaan siihen, mikä niiden mukaan on oikeudenmukaisen distribuution kannalta oleellista. Teorioissa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden mittareina painotetaan joko subjektiivista hyvinvointia, perushyödykkeitä, resursseja tai aitoja mahdollisuuksia. Teoriat poikkeavat toisistaan myös siinä, millaisen jakosäännön pohjalta jako tulisi toteuttaa.

Tutkielmassa lähdetään liikkeelle John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriasta ja muiden teorioiden ominaispiirteiden lisäksi pyritään tuomaan esiin niiden mahdolliset erot suhteessa Rawlsin teoriaan. Muita käsiteltyjä teorioita ovat sattuma-egalitarismi, Ronald Dworkinin resurssi-egalitarismi, Amartya Senin toimintakykynäkemys sekä subjektiivista hyvinvointia korostavat teoriat. Tutkielmassa tarkastellaan myös kolmea käytännön yhteiskunnallisessa keskustelussa vahvasti esillä ollutta sosiaaliturvajärjestelmän reformiin liittyvää perustulomallia. Mallien eroja arvioidaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta yleisesti sekä suhteessa toisiinsa. Lopuksi pohditaan oikeudenmukaisuuden näkökulmasta, nykyisiin liberaaleihin yhteiskuntajärjestelmiin verraten radikaalia vaihtoehtoa, jossa yhteiskunnallinen asema määräytyisi organisoidun sattuman ja sosioekonomisten asemien kierrättämisen kautta.

Tutkielmassa käsitellyt oikeudenmukaisuusteoriat eivät sinänsä anna valmiita vastauksia kysymyksiin, millainen yhteiskunta olisi oikeudenmukaisin tai onko jokin sosiaalinen järjestely selvästi toista parempi. Ne tarjoavat kuitenkin välineitä sen arviointiin, mihin asioihin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tulisi kiinnittää huomiota.

Asiasanat: oikeudenmukaisuusteorioiden, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus, perustulo, distributiivinen oikeudenmukaisuus, Babylonian arpaajat

SISÄLLYS

1 Johdanto	5
2 Rawls ja oikeudenmukaisuus reiluna pelinä.....	6
2.1 Alkutilanne ja tietämättömyyden verho.....	6
2.2 Oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta.....	7
2.3 Reilun pelin mukainen jako.....	8
3 Hyvinvointia korostavat teoriat.....	9
3.1 Klassinen utilitarismi.....	9
3.2 Hyvinvointi-egalitarismi.....	11
3.3. Prioritarismi.....	11
3.4. Suffisientarismi.....	12
4 Sattuma-egalitarismi ja Dworkinin resurssi-egalitarismi.....	12
4.1 Dworkinin resurssi-egalitarismi vs. hyvinvointi-egalitarismi.....	13
4.2 Kateustesti ja sattuman lajit.....	14
5 Amartya Senin oikeudenmukaisuusteoria.....	15
5.1 Toimintakyky ja valinnan vapaus Senin teoriassa.....	16
5.2 Miten Sen kritisoi Rawlsin teoriaa.....	17
6 Oikeudenmukaisuusteoriat ja distribuutio.....	19
7 Perustulo, negatiivinen tulovero ja yleisturva sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.....	21
7.1 Universaali, vastikkeeton perustulo.....	22
7.2 Negatiivinen tulovero.....	25
7.3 Vastikkeellinen yleistuki.....	27
7.4 Yhteenveto perustulomalleista suhteessa käsiteltyihin oikeudenmukaisuusteorioihin.....	31

8 Arvonta ja rotaatio yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden perustana	32
8.1 Babylonian arpajaiset.....	33
8.2 Sattuma ja liberaali oikeudenmukaisuuskäsitys.....	34
8.3 Babylonialainen oikeudenmukaisuus.....	36
8.4 Oikeudenmukaisuus arvannon ja rotaation avulla.....	38
8.5 Ewingsin kritiikki.....	40
Lopuksi.....	43
Lähdeluettelo.....	45

1 Johdanto

Kaikissa tunnetuissa yhteiskuntajärjestelmissä esiintyy sekä rakenteellista että ihmisten luonnollisiin ominaisuuksiin perustuvaa hyödykkeiden jakoon ja sosiaalisiin asemiin liittyvää eriarvoisuutta. Tutkielmassani esittelen erilaisia teorioita ja näkemyksiä yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta erityisesti distributiivisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Tutkielmaan valitsemani näkemykset perustuvat Kaisa Herneen kirjassaan *Mitä oikeudenmukaisuus on?* esittelemiini teorioihin (Herne 2012). Herneen kirjassa tarkastellut teoriat perustuvat tasa-arvoisen kohtelun ihanteelle ja nojaavat yksilöiden perusvapauksia korostavaan liberalistiseen yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuusajattelun traditioon. Herne kutsuu näitä teorioita puolueettomiksi oikeudenmukaisuusnäkemyksiksi, koska niitä kaikkia on pyritty perustelemaan puolueettomuuden ideaalin avulla. (Herne 2012, 9-10.) Tutkielmassani pyrin soveltamaan oikeudenmukaisuusteorioita erilaisten sosiaalisten konstruktoiden oikeudenmukaisuuden vertailussa, kun taas Herne pyrkii eri teorioiden avulla määrittelemään, miten oikeudenmukaisuus tulisi ylipäätään käsittää.

Valitsemani teoriat ovat pääasiassa sosiaalisia oikeudenmukaisuusteorioita ja tutkielmassa keskitytään siihen, kuinka ne suhtautuvat distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen. Osa teorioista on enemmän yleisiä moraaliteorioita, mutta niitä voidaan hyvin soveltaa myös sosiaalisia ja yhteiskunnallisia oikeudenmukaisuuskysymyksiä pohdittaessa. Teoriat eroavat toisistaan distribuution näkökulmasta pääosin kahdella tavalla: mitä on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kannalta oleellista jakaa ja minkä säännön mukaan jako tulisi toteuttaa? Jaettavana teorioissa painotetaan joko hyvinvointia, perushyödykkeitä, resursseja tai

toimintakykyä. Jakosäännön suhteen teorioissa tarkastellaan maksimointia, minimin maksimointia, tasaamista ja riittävyttä. Osa esitellyistä näkemyksistä ei ota selkeästi kantaa jakosääntöön tai jaettavaan.

Tutkielmassani lähdän liikkeelle John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriasta, jonka 1970-luvun alussa julkaistu saman niminen teos¹ on julkaisemisestaan lähtien herättänyt paljon keskustelua ja sitä voitaneen pitää nykyisen yhteiskuntafilosofisen keskustelun keskeisimpänä vaikuttajana. Muita teorioita tarkastelen, Herneen tavoin, suhteessa Rawlsin teoriaan. Osa teorioista on Rawlsia täydentäviä tai kritisovia ja osa pyrkii näyttämään vaihtoehtona Rawlsin oikeudenmukaisuusteorialle. Teorioiden käsittelyn jälkeen esittelen kolme käytännön poliittisessa keskustelussa esillä ollutta sosiaaliturvamallia ja pyrin tuomaan esiin niiden eroja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Lopuksi käsittelemättä sattuman roolia sosioekonomisen aseman määräytymisessä ja sitä, voisiko organisoitu sattuma, arvontamenetelmän ja asemien kierrättämisen kautta, toimia yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden perustana tai yhtenä täydentävänä elementtinä.

2 Rawls ja oikeudenmukaisuus reiluna pelinä

John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria sijoittuu sopimusteoreettisten oikeudenmukaisuusnäkemysten joukkoon. Rawlsin tavoitteena oli rakentaa vaihtoehto utilitaristiselle ajattelulle, joka oli pitkään hallinnut angloamerikkalaista yhteiskuntafilosofiaa. Rawlsin näkemyksen mukaan mikään utilitarismin versioista ei

¹
A Theory of Justice, 1971

suhtaudu vakavasti ihmisten moninaisuuteen ja erillisyyteen. Reiluksi peliksi käsitetyssä oikeudenmukaisuusajattelussa oikea katsotaan ensisijaiseksi hyvään nähden, kun taas utilitarismissa tavoitteena on mahdollisimman korkea tyydytyksen nettotase. Rawls näkee utilitarismin teleologisena teoriana, jossa päämäärä pyhittää keinot, kun taas oikeudenmukaisuus reiluna pelinä perustuu enemmän velvollisuuseettiseen ajatteluun. Rawls ajattelee Kantin tavoin, että jokaista yksilöä tulee kohdella päämääränä sinänsä, toisaalta alkuasetelman sopimustilanteeseen kuuluu olennaisena osana eri vaihtoehtojen mahdollisten seurausten pohtiminen. Sellaista eettistä teoriaa, joka instituutioiden ja tekojen oikeudenmukaisuutta pohtiessaan ei ota huomioon seurauksia, Rawls pitää irrationaalisenä. (Rawls 1998, 27-30.)

2.1 Alkutilanne ja tietämättömyyden verho

Rawlsin pyrkimyksenä oli määritellä mahdollisimman oikeudenmukaiset periaatteet, joiden mukaan julkiset yhteiskunnalliset sääntöjärjestelmät eli perusinstituutiot tulisi järjestää. Sopimusteoria on eräänlainen väline, jonka avulla periaatteet voidaan perustella. Teorian lähtökohtana on ideaali fiktiivinen alkutilanne, jossa periaatteista sovitaan. Sopimustilanteessa noudatetaan deliberatiivisen demokratian periaatetta, jossa kaikilla osapuolilla on yhtäläiset oikeudet vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Sopijaosapuolina ovat vapaat, rationaaliset ja omaa etuaan tavoittelevia yksilöt, jotka kuitenkin joutuvat sopimaan periaatteista *tietämättömyyden verhon* takana. Tietämättömyyden verho takaa sopimustilanteen puolueettomuuden, sillä sen takana sopijaosapuolet eivät tiedä omia erityispiirteitään. Tällöin sopijaosapuolet eivät voi käyttää hyväkseen luonnollisia tai sosiaalisia olosuhteita. Alkutilanne takaa, että siinä solmittavat sopimukset ovat reiluja. Rawlsin mukaan juuri tästä johtuu nimitys *oikeudenmukaisuus reiluna pelinä* (Rawls 1998, 23). Alkutilanne on käsite, jonka avulla voimme tarkastella tietyn

yhteiskunnallisen instituution oikeudenmukaisuutta arvioimalla olisivatko alkutilanteen sopijaosapuolet voineet hyväksyä sen. Oikeudenmukaisuutta pohtiessamme voimme aina palata alkutilanteeseen ja arvioida olisivatko määrätty periaatteet ja instituutiot tulleet hyväksytyiksi. (Herne 2012, 93-95.)

2.2 Oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta

Rawls päätyy alkuasetelman avulla kahteen pääperiaatteeseen, jotka koskevat perusoikeuksia ja -vapauksia sekä sosioekonomista eriarvoisuutta.

Oikeudenmukaisuusperiaatteet pätevät yhteiskunnassa, jossa vallitsee reilu yhteistyö vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten kesken. Periaatteista ensimmäinen on vapausperiaate, joka takaa yhteiskunnan jäsenille yhtäläiset ja mahdollisimman laajat perusvapaudet. Rawlsin teoria kytkeytyy näin vahvasti liberalistiseen yhteiskuntafilosofian traditioon korostaessaan kaikille yhtäläisiä perusvapauksia. Toinen periaate koskee yhteiskunnassa vallitsevia sosioekonomisia eroja. Tämä, eroperiaatteeksi kutsuttu, periaate on kaksisosainen. Sen mukaan sosioekonomiset eriarvoisuudet ovat sallittuja vain, jos (a) kaikilla on todellisesti tasapuolinen mahdollisuus hakeutua erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin ja (b) eriarvoisuudet hyödyttävät myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevia.

Nämä periaatteet tulevat Rawlsin mukaan valituiksi, jos hyväksymme alkutilanteen kuvauksen. Varsinkin eroperiaatteelle Rawls esittää myös muita kuin sopimusteoreettisia perusteluja. Hänen mukaansa ominaisuudet, joihin ihmiset eivät voi itse vaikuttaa ovat moraalisesti mielivaltaisia ja olisi epäoikeudenmukaista, jos ne vaikuttaisivat esim. tulojen jakautumiseen. Rawls puhuu tässä yhteydessä kolmenlaisista luonnon arpajaisista: (i) biologisten tai geneettisten ominaisuuksien arpajaiset, (ii)

yhteiskunnallisten olosuhteiden arpajaiset ja (iii) onnettomuuksien arpajaiset. (Herne 2012, 118-119.)

2.3 Reilun pelin mukainen jako

Oikeudenmukaista jakoa käsitellessään Rawls ei käytä hyvinvoinnin käsitettä, koska se hänen mukaansa viittaa utilitaristiseen moraalikäsitteeseen (Rawls 1998, 153). Hän puhuu ensisijaisista sosiaalisista hyvistä (primary goods) tai eduista, joita kutsutaan myös perushyödykkeiksi. Perushyödykkeet ovat hyödykkeitä, joita jokainen tarvitsee elämäkatsomuksestaan riippumatta. Alkutilanteessa valituiksi tulleet periaatteet määrittelevät kuinka sosiaaliset perushyödykkeet tulisi yhteiskunnassa jakaa.

Oikeudenmukaisen jaon takaavat perusinstituutiot. Rawls jakaa perushyödykkeet viiteen kategoriaan: (1) perusvapaudet ja -oikeudet (esim. ajattelun vapaus), (2) oikeus vapaaseen liikkumiseen ja ammatin valintaan, (3) tietyt perusvaltaoikeudet (esim. äänioikeus), (4) perustulo ja hyvinvointi ja (5) itsekunnioituksen sosiaalinen perusta. Herneen mukaan viimeinen on näistä Rawlsille erityisen tärkeä ja perushyödykkeiden kohdalla puhutaan nimenomaan sosiaalisesta perustasta, koska tosiasiallista itsekunnioitusta yhteiskunnalliset instituutiot eivät voi taata. (Herne 2012, 107.)

Rawlsin oikeudenmukaisuuden yleiskäsityksen mukaan kaikki yhteiskunnalliset perushyödykkeet on jaettava tasan, ellei jonkin tai kaikkien niistä epätasainen jako ole heikoimmassa asemassa olevien eduksi (Rawls 1998, 176). Vapaudet ja oikeudet sekä eroperiaatteen ensimmäisen osan mukaisesti myös mahdollisuudet yhteiskunnallisiin asemiin tulisivat olla yhdenvertaiset², mutta erot sosioekonomisessa asemassa voivat

2

Rawlsin mukaan vapautta voidaan rajoittaa vain, jos (a) sen kaventaminen vahvistaa kaikille kuuluvaa vapauden kokonaisjärjestelmää tai (b) eriarvoisuuden tulee olla niiden hyväksyttävissä, jotka jäävät vähemmälle vapaudelle (Rawls 1998, 176).

olla sallittuja. Itsestään oikeutettuna lähtökohtana on tasa-arvoinen jako, mutta siitä voidaan poiketa mikäli se kannustaa ihmisiä kaikkia hyödyttävään yritteliäisyyteen ja parantaa erityisesti huonoimmassa asemassa olevien tilannetta. Jakosäännön kannalta hyödykkeiden jaossa tulisi siten eroperiaatteen mukaisesti noudattaa maxmin -sääntöä eli maksimoida minimitaso.

3 Hyvinvointia korostavat teoriat

Tässä kappaleessa käsitellään Herneen kirjan mukaisesti teorioita, joissa oikeudenmukaisuuden mittarina pidetään subjektiiviseen kokemukseen perustuvaa hyvinvointia. Muut tarkastelussa olevat oikeudenmukaisuusteoriat pyrkivät perustamaan näkemyksensä johonkin objektiivisesti mitattavissa olevaan (Herne 2012, 56). Teorioita käsiteltäessä tässä tutkielmassa ei pyritä myöskään määrittelemään tarkemmin itse hyvinvoinnin käsitettä³, vaan sillä kuvataan kaikkea sitä, mikä on hyvää elämää ihmiselle. Jo aiemmin mainitun utilitarismin klassisen version mukaan oikeudenmukaisin yhteiskunta maksimoi hyvinvoinnin määrän. Toiset tässä tutkielmassa esitellyt hyvinvointiteoriat korostavat maksimoinnin sijaan joko tasaista jakoa, jonkin minimitason turvaamista kaikille tai heikko-osaisimpien priorisointia.

3

Hyvinvoinnista käsitteenä ei vallitse yksimielisyyttä ja hyvinvoinnin määrittelemiseen sisältyy myös vahva historiallinen aspekti.

3.1 Klassinen utilitarismi

Klassinen utilitarismi on seurausetteinen teoria, jonka mukaan teon hyvyys määräytyy sen seurausten perusteella. Teorian mukaan hyvien tekojen tulisi johtaa seurauksiin, jotka tuottavat mahdollisimman paljon yhteen laskettua hyvinvointia. Klassisen utilitarismin perustajina pidetään Jeremy Benthamia ja John Stuart Millia, jotka edustivat 1700- ja 1800-luvulla hyvin radikaalia ajattelua korostaessaan jokaisen ihmisen subjektiivista hyvinvointia oikeudenmukaisuuden mittarina ja (Herne 2012, 58). Lähtökohta on puolueeton, koska jokaisen yksilön hyvinvoinnin taso painaa vaakakupissa yhtä paljon. Bentham ja Mill eivät puhuneet varsinaisesti hyvinvoinnista, vaan hyödystä ja onnellisuudesta. Klassisen utilitarismin mukaan moraalituli ohjata *suurimman onnellisuuden periaate*, jolloin moraalisesti oikean teon tulee tuottaa mahdollisimman paljon onnellisuutta mahdollisimman suurelle joukolle (Mill 2000, 17). Millin mukaan toiminnan lopullinen päämäärä on tuottaa laadullisesti ja määrällisesti mahdollisimman paljon nautintoa ja mahdollisimman vähän tuskaa. Millin mukaan tämä ei koske pelkästään ihmistä, vaan koko aistivaa luomakuntaa. (emt., 24.)

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta utilitaristisen yhteiskunnan perusinstituutit tulisi siis järjestää siten, että niiden tavoitteena on maksimoida jäsenten yhteenlaskettu hyvinvoinnin määrä. Hyvinvointia voitaisiin kasvattaa periaatteessa loputtomasti vain lisäämällä sellaisten ihmisten lukumäärää, joiden hyvinvointi on edes hieman nollassa yläpuolella, ellei sitten ihmismäärän lisääntyminen ala jo heikentää vielä useamman hyvinvointia. Osa utilitaristeista haluaisikin kiinnittää huomion kokonaisyödyn sijaan keskimääräiseen hyötyyn, jolloin kaikkien tarkasteltavien hyvinvointi lasketaan yhteen ja jaetaan summa ihmisten määrällä. Kaikkien ihmisten hyötyjä kaikissa mahdollisissa tilanteissa on käytännössä mahdotonta selvittää ja laskea,

eikä utilitarismi sitä vaadikaan, vaan vaihtoehtoja vertailtaessa voidaan keskittyä hyödyn odotusarvon maksimointiin. (Herne 2012, 65.)

Utilitaristisen moraalin on kritisoitu johtavan ei-toivottuihin johtopäätöksiin. Herne nostaa esiin näistä kolme tapaa: (1) antisosiaaliset preferenssit, (2) oikeuksien loukkaukset ja (3) distribuutio. Hyötylaskelmissa kiinnitetään huomioita kunkin yksilön subjektiivisiin hyvinvoinnin kokemuksiin, jotka voivat perustua esim. sadistisiin nautintoihin tai muihin antisosiaalisiin ja moraalin kannalta arveluttaviin preferensseihin. (emt., 72-76.) Osa utilitaristeista myöntää tämän epäkohdan ja he haluavat rajata antisosiaaliset preferenssit teorian ulkopuolelle. Myös Millin mukaan nautinnoilla on laadullisia eroja ja hän toteaaakin, että olisi järjetöntä arvioida nautintoja ainoastaan määrällisesti (Mill 2000, 29). Toiseksi utilitarismi ei pidä ihmisten perusoikeuksia arvokkaina itsessään, vaan niidenkin arvo määräytyy odotetun kokonaishyödyn perusteella. Utilitarismi ei sulje kategorisesti pois esim. tappamista tai orjuutta, vaan orjuutta voidaan pitää hyväksyttävänä, jos se parantaa orjuutetun hyvinvointia verrattuna vapaana olemiseen. Utilitarismi asettaa hyvinvoinnin oikeuksien edelle, kun taas edellä esitetyn Rawlsin teorian kaltaiset oikeusperusteiset teorit korostavat oikeuksien ensisijaisuutta. Rawlsin mukaan oikeudenmukaisuus kumoaa sen, että toisten osaksi koituva hyvä voisi oikeuttaa joidenkin vapauden kaventamisen (Rawls 1998, 28). Kolmas kritiikin muoto kohdistuu distribuutioon. Utilitarismi ei ota kantaa tulojen jakautumiseen ja sen avulla voidaan oikeuttaa hyvinkin epätasainen tulonjako. Osa yhteisön jäsenistä voi elää äärimmäisessä köyhyydessä ja osa nauttia valtavista rikkauksista kunhan kokonaishyvinvoinnin taso on korkeampi kuin tasaisemman tulonjaon tilanteessa. Toisaalta ns. alenevan rajahyödyn laki voisi käytännössä tasoittaa tulonjakoa, sillä tulonlisäys köyhälle kasvattaa kokonaishyvinvoinnin tasoa enemmän kuin yhtä suuri tulonlisäys rikkaalle.

3.2 Hyvinvointi-egalitarismi

Utilitarismissa moraalinen perustana on hyvinvoinnin maksimointi. Myös hyvinvointi-egalitarismin mukaan oikeudenmukaisuuden mittarina on subjektiivinen hyvinvointi, mutta siinä maksimoinnin sijaan suositetaan hyvinvoinnin tasaamista. Pyrkimyksenä on epätasa-arvon minimointi, eikä hyvinvoinnin kokonaismäärällä ole tällöin merkitystä. Egalitarismi ei hyväksy joidenkin hyvinvoinnin ylöspäin nostamista ilman, että myös muiden hyvinvoinnissa tapahtuu parannusta. Tasa-arvon vaatimuksesta seuraa suositus alaspäin tasaamisesta, jolloin paremmassa asemassa olevien tilannetta tulisi huonontaa, jos muiden hyvinvoinnin tasossa ei tapahdu muutosta. Arvostelijoiden mielestä tasa-arvo sinänsä ei voi olla tavoiteltavaa, sillä heidän mukaansa siinä ei ole mitään pahaa, että joillakin menee paremmin kuin muilla, jos mikään tarjolla olevista vaihtoehtoista ei parantaisi huonossa asemassa olevien tilannetta. Taloustieteessä edellisen kaltaista pareto-parannusta pidetään yleisesti hyväksyttynä periaatteena hyvinvoinnin jakautumista pohdittaessa. (Herne 2012, 77-78.) Voidaankin ajatella, että se ei ole keneltäkään pois, jos esimerkiksi jonkun tulot nousevat hurjasti, eikä se vaikuta muiden ansioihin. Tuloerojen kasvu johtaa kuitenkin eriarvoiseen yhteiskuntaan, eikä sitä pidetä yleisesti ottaen tavoiteltavana päämääränä. Pareto-periaate sopii hyvin utilitaristiseen ajatteluun, koska hyvinvoinnin kokonaismäärä tällöin kasvaa. Rawlsin mukaan tasa-arvoon tulee pyrkiä, mutta hän ei kuitenkaan kannata alaspäin tasaamista tai ainakaan *alimpaan tasoon* tasaamista. Rawls ei kuitenkaan vastusta ylöspäin nostamista, jos sillä on positiivisia vaikutuksia kaikkein huonoimmassa asemassa olevien hyvinvointiin.

3.3. Prioritarismi

Prioritarismissa etusijalle asetetaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien subjektiivinen hyvinvointi. Prioritarismi sallii tuloerot, vaikka siinä pyritäänkin välttämään epätasa-arvoisuutta. Hyväosaisten hyvinvoinnin kasvattaminen ei ole kiellettyä, mutta hyvinvoinnin tason parantaminen on sitä tärkeämpää mitä heikommissa asemassa ihmiset ovat ja mitä enemmän näitä ihmisiä on. Prioritarismissa pyritään utilitarismin tapaan hyvinvoinnin maksimoimiseen, mutta ei lineaarisesti, vaan heikompien hyvinvoinnin kasvua korostaen. Parempiosaisten hyvinvointia ei tulisi tasoittaa huono-osaisten tasolle, mutta hyväosaisten hyvinvoinnin heikentäminen heikommissa asemassa olevien eduksi on suositeltavaa. (Herne 2012, 77-78.)

Prioritarismi asettuukin jakosäännön kannalta utilitarismin ja egalitarismin väliin. Jakosääntö noudattaa pitkälti Rawlsin tapaan maxmin-periaatetta. Rawlsin mukaan tuloerojen tulisi hyödyttää nimenomaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevia, kun taas prioritarismissa hyvinvoinnin kasvattamisen tärkeysaste heikkenee asteittain aseman parantuessa.

3.4. Suffisientarismi

Suffisientarismissa huomio kiinnittyy hyvinvoinnin riittävään rajatasoon. Egalitarismissa ja prioritarismissa suositaan heikko-osaisimpien aseman parantamista huolimatta näiden hyvinvoinnin absoluuttisesta tasosta, kun taas suffisientarismien mukaan aseman parantaminen on merkityksellistä vain tietyn hyvinvoinnin rajatason alapuolella olevien kohdalla. Oikeudenmukaisuuden kannalta oleellista on riittävä hyvinvoinnin perustaso, joka tulisi taata jokaiselle. Riittävän perustason yläpuolella ei suffisientaristien mukaan ole enää perusteltua suosia mitään ryhmää. (Herne 2012, 81.)

Suffisientarismien ongelmaksi muodostuu riittävän tason määrittely. Mikä voisi olla sellainen taso, jonka jälkeen esimerkiksi tuloeroilla ei olisi enää oikeudenmukaisuuden kannalta merkitystä? Kysymys on ainakin osittain hyvin käytännönläheinen ja poliittisesti ajankohtainen. Käytännön sosiaalipolitiikassa minimitulotasoa pohditaan jatkuvasti. Esimerkiksi pitkään esillä ollut ja nyt kokeiluasteella oleva ajatus jokaiselle suomalaiselle kuuluvasta perustulosta, jota käsitellään myöhemmin tässä tutkielmassa, tuntuisi edellyttävän jonkinlaisen riittävän minimiraja-arvon määrittelyä. Vaikka tällainen jokaisen selviytymisen kannalta riittävä minimitaso onnistuttaisiin määrittelemään, vaikuttaa kyseenalaiselta, että kaikki tämän tason yläpuolella olevat tuloerot olisivat oikeudenmukaisuuden kannalta merkityksettömiä.

4 Sattuma-egalitarismi ja Dworkinin resurssi-egalitarismi

Egalitarististen teorioiden lähtökohtana on pyrkimys tasa-arvoiseen jakoon. Sattuma-egalitarismiksi kutsutun näkemyksen mukaan erot hyödykkeiden jaossa tai hyvinvoinnissa ovat oikeudenmukaisia vain, jos ne johtuvat yksilöiden vapaista valinnoista. Merkittävää on siis se, määräytyykö lopputulos yksilön *vapaaehtoisen valinnan* vai *sattuman aiheuttamien olosuhteiden* perusteella. Herneen mukaan näiden merkitys kiteytyy kahteen periaatteeseen: *henkilökohtaisen vastuun periaatteeseen* ja *kompensaation periaatteeseen*. Ensimmäisen mukaan yhteiskunta ei ole velvollinen tasaamaan vapaaehtoiseen valintaan perustuvaa epätasa-arvoa, kun taas toisen periaatteen mukaan puhtaan sattuman aiheuttamat erot tulee kompensoida. Ongelmaksi nousee se, millaisia valintoja voidaan pitää yksilön vapaaehtoisina valintoina.

Esimerkiksi synnynnäiset ominaisuudet tai kasvuympäristö ovat tekijöitä, joihin yksilöt eivät pysty vaikuttamaan. Sattuma-egalitarismin mukaan ihmisten omista valinnoista riippumattomat tekijät eivät saisi olla perusteena hyödykkeiden tai resurssien epätasaiselle jakautumiselle. Myöskään Rawlsin mukaan erot perushyödykkeiden jakautumisessa eivät saisi perustua moraalisesti mielivaltaisiin tekijöihin. Sattuma-egalitarismin eri versiot perustuvatkin hyvin pitkälle rawlsilaiseen ajatteluun ja ne pyrkivät joko täydentämään Rawlsin teoriaa tai kritisoimaan joitakin Rawlsin näkemyksiä. (Herne 2012, 137-139.)

4.1 Dworkinin resurssi-egalitarismi vs. hyvinvointi-egalitarismi

Herne nostaa sattuma-egalitaristisista teorioista esiin Ronald Dworkinin oikeudenmukaisuusteorian, jossa Herneen mukaan tiivistyy hyvin näkemyksen keskeisin argumentti, ja joka myös tuo esiin sattuma-egalitaristien keskinäisiä näkemyseroja (Herne 2012, 141). Teoksessaan *'Sovereign Virtue. The Theory and Practise of Equality'* Dworkin esittelee oman näkemyksensä oikeudenmukaisuudesta, jonka lähtökohtana on tasa-arvo ja hän pitää ihmisten tasa-arvoista kohtelua poliittisen hallinnon suvereenina hyveenä (Dworkin 2000, 1). Kirjansa ensimmäisessä luvussa (emt., 11-64) Dworkin hylkää hyvinvointi-egalitaristien näkemyksen hyvinvoinnista järkevänä tasa-arvoisen ja oikeudenmukaisen kohtelun mittarina. Hänen mukaansa hyvinvointi on subjektiivinen kokemus ja voi tarkoittaa eri ihmisille aivan eri asioita. Ihmisillä voi olla erittäin kummallisia ja kyseenalaisia preferenssejä, joita olisi järjetöntä tyydyttää siirtämällä heille tasa-arvon nimissä tyytyväisempien ihmisten resursseja. Joillakin ihmisillä voi olla myös kalliimpi maku kuin toisilla. Hyvinvointi-egalitaristien mukaan voisi olla oikein siirtää tuloja kalliista juomista nauttiville halvempiin juomiin tyytyväisten kustannuksella, jotta erot hyvinvoinnin kokemuksessa

tasoittuisivat (emt., 48-49). Hyvinvointi-egalitarismin mukaisessa päättelyssä edellisen kaltainen kompensatio on oikein, jos ihminen ei ole itse kehittänyt kallista makuaan, vaan se on määräytynyt sattuman aiheuttamien olosuhteiden perusteella. Tällöin ihminen ei ole vastuussa kalliista maustaan, kuten hän ei ole vastuussa esimerkiksi synnynnäisestä vammastaan tai ympäristön vaikutuksesta kehittyneestä ominaisuudestaan. Ihmisillä on myös erilaiset kyvyt muuttaa resurssejaan hyvinvoinniksi. Rutiköyhä ihminen voi tuntea itsensä todella hyvinvoivaksi ja vastaavasti materiaalista yltäkylläisyyttä nauttiva henkilö voi tuntea itsensä onnettomaksi. Tällaisessa tapauksessa pelkästään hyvinvoinnin tasaamista tavoiteltaessa tulisi rikkaalle suunnata enemmän resursseja kuin köyhälle tai järjestää rikkaan olot kuten köyhällä. (Herne 2012, 82.)

4.2 Kateustesti ja sattuman lajit

Dworkinin mukaan sattuma-egalitarismissa tulisi kiinnittää huomio hyvinvoinnin sijaan resurssien jakautumiseen. Aiemmin esitellyn mukaisesti ihmiset ovat vastuussa vapaaehtoisista valinnoistaan ja epätasainen resurssien jakautuminen on hyväksyttävää, kunhan resurssit on alun perin jaettu tasa-arvoisesti. Dworkin ehdottaa resurssien oikeudenmukaisen jakamisen malliksi eräänlaisia markkinoita. Hän esittää hypoteettisen esimerkin autiolle saarelle haaksirikkoutuneessa ihmisjoukosta. Jokaiselle saarella olijalle jaetaan sama määrä resursseja, esimerkiksi simpukan kuoria. Tämän jälkeen pidetään huutokauppa, jossa huutokaupan pitäjä asettaa kaikille saaren resursseille hinnan, jota hän tarvittaessa säätää kysynnän mukaan. Prosessi jatkuu niin kauan, että markkinat puhdistuvat. Tämän jälkeenkin haaksirikkoutujat voivat vielä järjestellä uudelleen osuuksia resursseista ja jatkaa kaupankäyntiä, kunnes kukaan ei ole

kateellinen toisen saamista resursseista. Dworkin kutsuu tätä *kateustestiksi*, jolla resurssien tasa-arvoinen jakautuminen voidaan varmistaa. (Dworkin 2000, 66-68.)

Resurssien tasaisen alkujaon jälkeen jotkut kartuttavat resurssejaan toisia enemmän.

Sikäli kun epätasainen jakauma on riippuvainen omista vapaista valinnoista, esimerkiksi ahkeruudesta tai kunnianhimosta, se on Dworkinin mukaan oikeudenmukaista. Kyse voi olla myös sattumasta ja Dworkin erottaa toisistaan kaksi eri sattuman lajia.

Valinnanvarainen sattuma (option luck) liittyy harkinnanvaraisesti otettuihin riskeihin ja *mielivaltainen sattuma* (brute luck) tapahtumiin, joihin ei olisi itse voinut mitenkään vaikuttaa. (emt., 73.) Valinnanvaraista sattumaa edustaa esimerkiksi osallistuminen arpajaisiin tai sijoittaminen osakkeisiin. Mielivaltaisia sattumia ovat vaikkapa luonnonmullistukset tai puhtaat onnettomuudet, joita ei olisi voinut itse estää. Herne toteaa, että oikeudenmukaisuuden kannalta ero on tärkeä, sillä valinnanvaraisen sattuman aiheuttamista seurauksista yksilöt ovat itse vastuussa, kun taas mielivaltaisten sattumien seurauksista he eivät ole (Herne 2012, 147). Sattuman lajien erottaminen ei ole kuitenkaan aina yksiselitteistä ja kyse voi olla yhtä aikaa molemmista. Dworkinin mukaan kaikkea mielivaltaisten sattumien aiheuttamaa epätasa-arvoa ei voida poistaa ja ehdottaa, että esimerkin haaksirikkoutuneiden tulisi voida käyttää osa simpukankuoristaan vakuutuksen hankkimiseen. Dworkin hyväksyy myös sen, että synnynnäisesti heikompi lahjaisten asemaa voidaan kompensoida jonkinlaisen tulonsiirtojärjestelmän avulla. Herne toteaa, että näin ajatellessaan Dworkin olettaa ihmisten toimivan osittaisen tietämättömyyden verhon takana. (emt., 147-148.)

5 Amartya Senin oikeudenmukaisuusteoria

Amartya Senin näkemys oikeudenmukaisuudesta (Sen, 2009) perustuu Rawlsin ja Dworkinin tapaan puolueettomuuden käsitteeseen. Sen pitää myös yksilöiden valinnan vapautta tärkeänä, joten teoriaa voidaan pitää liberalistiseen traditioon liittyvänä. Sen poikkeaa kuitenkin Rawlsista ja Dworkinista siinä, ettei hän pidä täydellisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan tavoittelua järkevänä lähtökohdana. Sen ei myöskään perusta näkemystään kuvitteelliseen sopimus- tai alkutilanteeseen. Sen kutsuu Rawlsin ja Dworkinin edustamaa ajattelutapaa transsendentaaliseksi institutionalismiksi (*transcendental institutionalism*), jonka juuret hän sijoittaa valistusajan filosofien oikeudenmukaisten instituutioiden järjestämiseen keskittyvään sopimusperinteeseen. Sen itse kannattaa mm. Adam Smithin, Marxin ja John Stuart Millin edustamaa lähestymistapaa, joka keskittyy reaalisten järjestelmien vertailuun (*realization-focused comparison*) ja niiden oikeudenmukaisuuden kehittämiseen. (emt., 5-8.)

Senin ajattelussa on tärkeää se, kuinka oikeudenmukaisuutta voitaisiin tosiasiaassa parantaa ja epäoikeudenmukaisuutta vähentää. Kahden järjestelyn oikeudenmukaisuutta verrattaessa ei ole relevanttia pohtia sitä, mikä olisi kaikkein oikeudenmukaisin järjestely, vaan tulisi valita näistä kahdesta parempi vaihtoehto. Ideaalisten järjestelyjen tavoittelemista Sen ei pidä järkevänä, mutta pelkkien eri instituutioiden oikeudenmukaisuuden vertailu ei myöskään hänen mukaansa riitä. Huomio tulisi kiinnittää siihen, miten ihmiset todellisuudessa elävät. Sen ei kuitenkaan väheksy instituutioiden ja sääntöjen merkitystä siinä, mitä todella tapahtuu, mutta pitää pelkästään niiden tarkasteluun keskittymistä riittämättömänä. (emt., 16-18).

5.1 Toimintakyky ja valinnan vapaus Senin teoriassa

Utilitaristeilla fokus oli hyödyssä tai hyvinvoinnissa, Dworkinilla resursseissa ja Rawlsilla perushyödykkeissä. Senin oikeudenmukaisuusteorian keskiössä on ihmisten toimintakyky⁴ (*capability*). Hänen mukaansa tärkeintä on ihmisen kyky tehdä arvostamia asioita. Toimintakykynäkemys ei keskity tarkastelemaan elämisen keinoja, resursseja tai hyödykkeitä, vaan tosiasiallisia mahdollisuuksia valita ja toimia parhaaksi katsomiensa vaihtoehtojen mukaisesti (Sen 2009., 233). Senin mukaan tarkastelun kohteeksi tulisi ottaa toimintakykyjen jakautuminen. Sama resurssi voi tarkoittaa eri ihmisille eri asiaa. Erilaiset fyysiset ja henkiset ominaisuudet voivat rajoittaa mahdollisuuksia käyttää resursseja. Jos yksilöltä puuttuu esimerkiksi toinen käsi onnettomuuden tai kehitysvamman seurauksena, hänen toimintakykynsä käyttää monia työkaluja on rajoittunut. Toimintakykyä rajoittavat tekijät voivat olla fyysisten ja psyykkisten ominaisuuksien lisäksi myös sosiaalisia tai ympäristöllisiä. Esimerkiksi sukupuoli voi rajoittaa toimintakykyä työmarkkinoilla ja ympäristön infrastruktuurilla voidaan merkittävästi vaikuttaa kehitysvammaisten toimintakykyyn. (Herne 2012, 180-182.)

Tärkeä osa Senin teoriaa on yksilön vapaus valita eri toimintavaihtoehtojen välillä. Toimintakyky ja toiminta ovat toimintakykynäkemyksessä oikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta eri asioita. Valinnan vapaudessa Sen näkee kaksi eri näkökulmaa: mahdollisuuskulma (*opportunity aspect*) ja prosessinäkökulma (*process aspect*). Mahdollisuuskulma liittyy kykyyn saavuttaa haluttu päämäärä riippumatta prosessista, jolla se saavutetaan. Prosessinäkökulman kannalta tärkeää on se, onko

4

Käsite on käännetty suomenkielisissä teksteissä myös kykenevyydeksi, kyvykkyydeksi ja toimintamahdollisuudeksi.

päämäärään päästy todella oman valinnan seurauksena, vai onko siihen vaikuttanut ulkoisia rajoittavia tekijöitä. Sen avaa näkökulmien eroja esimerkillä Kimistä, joka on päättänyt viettää sunnuntain kotona. Vaihtoehdossa (a) Kim tekee juuri niin kuin on suunnitellut, vaihtoehdossa (b) isokokoiset roistot kaappaavat Kimin ja heittävät hänet katuojaan ja vaihtoehdossa (c) roistot pakottavat rangaistuksen uhalla Kimin pysymään sunnuntain kotona. Vaihtoehdossa (b) Kimin vapautta loukataan molemmista näkökulmista katsoen. Vaihtoehdossa (c) vapautta loukataan selvästi prosessinäkökulmasta katsottuna. Jos mahdollisuusnäkökulma ymmärretään suppeasti, vaihtoehdoilla (a) ja (c) ei ole eroa, sillä Kim kykeni toimimaan juuri kuten oli suunnitellutkin, Sen kirjoittaa. Senin mukaan tämä ei kuitenkaan vastaa käsitystämme vapaudesta toimia haluamallaan tavalla. Hän tarkentaa mahdollisuusnäkökulmaa tekemällä erottelun kulminaatio-lopputuloksen (*culmination outcome*) ja kokonaisvaltaisen lopputuloksen (*comprehensive outcome*) välille. Ensimmäisen kannalta tärkeää on vain se, mihin päädytään, kun taas kokonaisvaltainen lopputulos ottaa huomioon myös vaihtoehtojen mahdollisuudet ja tavan, jolla lopputulokseen päädytään. Suppean ja laajan mahdollisuusnäkökulman eron ymmärtäminen on Senin mukaan keskeistä lähestyttäessä toimintakyvyn käsitettä. (Sen 2009, 228-230.) Senin käsitystä vapauden merkityksestä toimintakyvyn kannalta voidaan valaista myös *negatiivisen* ja *positiivisen vapauden* käsitteillä. Negatiivinen vapaus tarkoittaa toiminnan esteiden puuttumista, positiivinen vapaus taas todellista mahdollisuutta toimia valitsemallaan tavalla. Esimerkiksi kukaan ei estä köyhistä oloista tulevaa siivoojaa jäämästä kotimaahansa, mutta taloudellinen tilanne voi kuitenkin pakottaa hänet lähtemään töihin ulkomaille. Tällöin häneltä puuttuu positiivinen vapaus hankkia elantonsa kotimaastaan ja asua läheistensä luona. (Herne 2012, 182.)

Herne kirjoittaa, että vaikka tasa-arvo on Senin teoriassa keskeinen arvo, kaikille ei välttämättä tarvitse taata täysin samoja toimintakykyjä. Sen ei esitä varsinaista kriteeriä tai jakosääntöä sille, kuinka toimintakyvyt tulisi jakaa ihmisten kesken. Senin mukaan ei ole tarkoituksenmukaista, että oikeudenmukaisuusteoria Rawlsin tapaan määrittelisi universaalisti noudatettavat periaatteet, vaan julkisen keskustelun kautta tulisi antaa tilaa erilaisille näkemyksille ja painotuksille. Toimintakyvyt ovat yksi tasa-arvon ihannetta toteuttava tekijä ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa myös yhdenvertaiset menettelytavat ovat tärkeitä. Ristiriitatilanteessa tulee ennemmin painottaa menettelytapojen tasa-arvoisuutta kuin toimintakykyjen tasa-arvoisuutta. (emt., 185.)

5.2 Miten Sen kritisoi Rawlsin teoriaa

Senin oikeudenmukaisuusteoria muistuttaa Rawlsin teoriaa korostaessaan puolueetonta näkökulmaa eettisissä pohdinnoissa. Kuten aiemmin tuli esille, Senin teoria poikkeaa kuitenkin Rawlsista ja Sen kohdistaa kahden tyyppistä kritiikkiä Rawlsin teoriaa kohtaan. Ensimmäinen kritiikki kohdistuu Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteiden priorisointijärjestykseen. Rawlsin teoriassa perusvapaudet ovat ehdottomasti ensisijaisia, eikä vapauksien rajoituksia voida siten kompensoida esimerkiksi parantamalla ihmisten tulotasoa. (Herne 2012., 175.) Sen pitää Rawlsin näkemystä liian äärimmäisenä ja hän kysyykin, miksi nälkiintyminen tai terveydenhuollon laiminlyönti olisi vähemmän tärkeää kuin minkä tahansa henkilökohtaisen vapauden loukkaaminen? Senin mukaan vapauksilla tulee toki olla jonkinlainen prioriteettiasema, mutta se ei voi olla täysin ehdoton. Sen toteaa tosin Rawlsin myöhemmin lieventäneen kantaansa perusvapauksien ehdottomuudesta. (Sen 2009, 65.) Lisäksi Sen kritisoi Rawlsin eroperiaatetta siitä, että se ei kiinnitä tarpeeksi huomiota erilaisten ihmisten todellisiin kykyihin muuntaa perushyödykkeitä hyväksi elämäksi. Elinympäristö, henkilökohtaiset

ominaisuudet, esimerkiksi vammaisuus, tai erilaiset elämäntilanteet vaikuttavat oleellisesti siihen, mitä ihmiset kykenevät jollakin tulotasolla oikeasti tekemään. (emt., 65-66.)

Herne toteaa, että edellisiä vakavampi Senin kritiikki kohdistuu Rawlsin teorian liialliseen abstraktisuuteen. Senin mukaan Rawls, Dworkinin tapaan, pyrkii määrittelemään ideaalin yhteiskunnan ominaisuudet. Sen itse ajattelee, että tärkeämpää on tunnistaa ja pyrkiä poistamaan räikeitä epäoikeudenmukaisuuksia todellisista yhteiskunnista. Kahden järjestelyn oikeudenmukaisuutta vertailtaessa ei kannata pohtia sitä, mikä olisi kaikkein oikeudenmukaisin järjestely, vaan pyrkiä valitsemaan todellisista vaihtoehdoista parempi. Ideaaliin vertaaminen on Senin mukaan hankalaa, koska eri järjestelyt poikkeavat ideaalista monissa asioissa ja eri tavoin. Teoreettisesti ihanteellisten instituutioiden muotoileminen ei Senin mukaan riitä, vaan tulisi pohtia kuinka instituutiot ja niissä työskentelevät ihmiset toimivat käytännössä. (Herne 2012., 176-178.)

Sen ottaa myös Rawlsin sopimusteoreettisen argumentin arvostelun kohteeksi. Sen katsoo Rawlsin keskittyvän liikaa vertaamaan sopimusteoreettista näkökantaansa utilitaristiseen perinteeseen, jättäen huomioimatta muut lähestymistavat, jotka eivät edusta kumpaakaan näistä. Sen pitää Adam Smithin *puolueettoman tarkkailijan* näkökulmaa hedelmällisempänä. Senin mukaan puolueettoman tarkkailijan lähestymistavan avulla voidaan Rawlsin teoriaa paremmin vertailla eri järjestelyjen oikeudenmukaisuutta ideaaliratkaisun sijaan. Se sallii myös epätäydelliset yhteiskunnalliset järjestelyt sekä kiinnittää huomiota instituutioiden ja sääntöjen lisäksi sosiaaliseen todellisuuteen. Lisäksi puolueettoman tarkkailijan lähestymistapa ottaa

huomioon rawlsilaisen sopimuksen piirissä olevan yhteisön ulkopuolelle jäävien intressit. (Sen 2009, 70.)

6 Oikeudenmukaisuusteoriat ja distribuutio

Tutkielmassani olen tähän mennessä esitellyt lyhyesti Kaisa Herneen kirjan pohjalta erilaisia teoreettisia näkemyksiä yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Kaikissa tutkielmassa esitellyissä teorioissa pyrittiin oikeudenmukaisuuden lähtökohdaksi ottamaan puolueettomuuden ihanne. Vertailupohjana muille näkemyksille ja teorioille oli John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria. Kunkin teorian ydinajatuksen ja pääpiirteiden lisäksi pyrittiin tuomaan esiin se, millä tavoin ne poikkeavat Rawlsin teoriasta, eritoten distribuution näkökulmasta. Herne analysoi teoksessaan myös T.M. Scanlonin moraaliteoriaa⁵, joka myös liittyy oikeudenmukaisuuden sosiaalisten instituutioiden järjestämiseen. Scanlonin teoria on Rawlsin tapaan sopimusteoreettinen, mutta eroaa Rawlsista menettelytavan suhteen. Rawlsin mukaan sopijaosapuolien tietämättömyys takaa puolueettomuuden, kun taas Scanlonin teoriassa sopijoiden tulisi perustella oma kantansa argumenteilla, joita toiset eivät voi perustellusti hylätä. (Herne 2012, 223.) Rajasin kuitenkin Scanlonin teorian tarkemman tarkastelun tutkielmani ulkopuolelle, sillä se ei ota selkeästi kantaa minkään oikeudenmukaisuuden mittarin tai jakosäännön puolesta. Scanlonin teoriassa itse sopimusmenettely takaa oikeudenmukaisuuden toteutumisen.

John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriassa keskeisiä ovat oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta, joihin päädytään fiktiivisen sopimusjärjestelyn, alkutilanteen, avulla.

5

T.M.Scanlon esittelee teoriansa teoksessa *What We Owe to Each Other* (1998)

Distribuution näkökulmasta oleellinen on jälkimmäinen, eroperiaatteen kutsuttu oikeudenmukaisuusperiaate. Yksinkertaistettuna oikeudenmukaisen yhteiskunnan tulee eroperiaatteen mukaan pyrkiä maksimoimaan huonoimmassa asemassa olevien ihmisten perushyödykkeiden määrää. Jakosääntönä tulee siten noudattaa *minimin maksimointi* eli *maxmin* -periaatetta.

Hyvinvointia korostavat teoriat nostavat oikeudenmukaisuuden mittariksi ihmisten subjektiiviseen kokemukseen perustuvan hyvinvoinnin. Klassisen utilitarismin mukaan oikeudenmukaisin yhteiskunta maksimoi ihmisten yhteenlasketun hyvinvoinnin tason, joten jakosäännöksi muodostuu puhdas *maksimointi*. Klassinen utilitarismi ei ota kantaa siihen, kenen hyvinvointia kasvatetaan, kunhan hyvinvoinnin kokonaismäärä on maksimaalinen.

Hyvinvointi-egalitaristien näkemyksen mukaan tulee pyrkiä epätasa-arvon minimointiin hyvinvoinnin kokonaismäärästä riippumatta. Distribuutiossa tulee siten noudattaa *tasaamisen* periaatetta, vaikka se tarkoittaisi joidenkin hyvinvoinnin tason pudottamista eli ns. alaspäin tasaamista.

Prioritarismiksi kutsuttu suuntaus asettaa hyvinvoinnin tason nostamisen sitä tärkeämmäksi, mitä alhaisempi lähtötaso on. Prioritarismissa pyritään hyvinvoinnin maksimoimiseen *heikoimmassa asemassa olevia etusijaistaen*. Kyseessä on eräänlainen kahden edellisen näkemyksen välimuoto, joka pyrkii samaan aikaan sekä hyvinvoinnin lisäämiseen että tasaamiseen.

Suffisientaristisen käsityksen mukaan oleellista on tietyn minimitason alapuolelle jäävien hyvinvoinnin parantaminen. Näkemyksen mukaan kaikille tulisi taata *riittävä*

hyvinvoinnin taso. Minimitason yläpuolella erot hyvinvoinnissa eivät ole enää oikeudenmukaisuuden kannalta merkittäviä.

Resurssi-egalitarismin mukaan oleellista on hyvinvoinnin tai perushyödykkeiden sijaan *resurssien* oikeudenmukainen jakautuminen. Näkemys on osa sattuma-egalitaristista ajattelusuuntaa, jossa oikeudenmukaisuuden kannalta on tärkeää erotella vapaaehtoiset valinnat ja sattuman aiheuttamat olosuhteet. Tällöin vapaista valinnoista johtuva resurssien epätasainen jakautuminen on oikeudenmukaisuuden kannalta hyväksyttävää, kun taas puhtaan sattuman aiheuttamat erot tulisi kompensoida. Ronald Dworkinin teorian mukaisessa ideaalitalanteessa resurssit tulisi jakaa siten, että kukaan ei ole kateellinen toisen osuudesta. Dworkinin mukaan resurssien jaossa tulee noudattaa *tasaamisen* periaatetta, huomioiden kuitenkin yksilöiden erilaiset lähtökohdat.

Amartya Sen pitää Rawlsin ja Dworkinin teorioita idealistisina ja liian abstrakteina todellisten yhteiskuntien ongelmien ratkaisemiseen. Lisäksi Senin mukaan perushyödykkeiden ja resurssien pohtiminen ei riitä, vaan huomio tulisi kiinnittää ihmisten todelliseen *toimintakykyyn*. Senin toimintakykynäkemys korostaa yksilöiden tosiasiallisia mahdollisuuksia toimia parhaiksi katsomiensa vaihtoehtojen mukaisesti. Sen ei varsinaisesti ota kantaa minkään jakosäännön puolesta, eikä listaa mitään kaikille kuuluvaa toimintakykyjen joukkoa. Herne kirjoittaa Martha Nussbaumin kritisoivan tätä puutetta Senin teoriassa. Nussbaum on kehittänyt Senin teoriaa edelleen ja määrittellyt listan toimintakyvyistä, jotka oikeudenmukaisen yhteiskunnan on taattava kaikille jäsenilleen. Määrittelemällä tietyt välttämättömät perusoikeudet tai hyvän elämän minimivaatimukset Nussbaumin voidaan katsoa noudattavan jakosäännön näkökulmasta *riittävän tason* periaatetta. (Herne 2012, 187-188.)

Taulukko1. Oikeudenmukaisuusnäkemysten erot distribuution suhteen.

Näkemys	Jaettava	Jakosääntö
Rawls	Perushyödykkeet	Minimin maksimointi
Utilitarismi	Hyvinvointi	Maksimointi
Hyvinvointi-egalitarismi	Hyvinvointi	Tasaaminen
Suffisientarismi	Hyvinvointi	Riittävä taso
Prioritarismi	Hyvinvointi	Minimin priorisointi
Resurssiegalitarismi	Resurssit	Tasaaminen
Sen / Nussbaum	Toimintakyvyt	Riittävä taso

7 Perustulo, negatiivinen tulovero ja yleisturva sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta

Aikaisemmin tässä tutkielmassa olen käsitellyt sitä, miten eri liberalistiseen traditioon nojaavat ja puolueettomuutta korostavat oikeudenmukaisuusteoriat eroavat toisistaan distributiivisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Edellisessä kappaleessa teoriat luokiteltiin karkeasti jaettavan ja jakosäännön mukaan. Tässä kappaleessa esittelen kolme käytännön sosiaalipoliittisessa keskustelussa vahvasti esillä ollutta sosiaaliturvareformin mallia ja niiden eroja oikeudenmukaisuuden kannalta. Lopuksi tarkastelen sosiaaliturvamallien mahdollisia eroja distribuution näkökulmasta aiemmin tutkielmassa esiteltyihin vaihtoehtoihin peilaten.

Keskustelu sosiaaliturvajärjestelmän uudistuksesta on Suomessa, kuten myös yleisemminkin kansainvälisesti, vilkastunut viime aikoina. Lähestulkoon jokaisella, ainakin eduskunnassa vaikuttavalla, puolueella on esittää oma näkemyksensä siitä,

millainen malli Suomessa olisi parhaiten toteutettavissa. Pohjoismaissa sosiaaliturva on ollut pitkään varsin hyvällä tasolla, mutta mm. kroonistunut työttömyys, pätkätyöläisyys, suhteellisen köyhyyden sekä eriarvoisuuden lisääntyminen ovat haastaneet perinteisen työkeskeisen ja täystyöllisyyteen tähtäävän sosiaali- ja työllisyyspolitiikan. Keskustelun keskiöön ovat uudestaan nousseet erilaiset perustulomallit. Perustulo on sosiaaliturvan muoto, joka yksinkertaisimmassa muodossaan tarkoittaa jokaiselle, tavallisesti täysi-ikäiselle, kansalaiselle säännöllisesti ja ilman tarveharkintaa maksettavaa vastikkeetonta tuloa. Siitä on käytetty myös muita nimityksiä esim. kansalaispalkka tai kansallinen osinko. Tulon saamisen ei tarvitse välttämättä perustua kansalaisuuteen, vaan sitä voidaan maksaa myös asumisperusteisesti. Perustulon tarkoituksena on turvata kaikille yhteisön jäsenille minimitoimeentulo. Tavoitteena usein mainitaan köyhyyden poistaminen, kannustinloukkujen purkaminen, muuttuvan työelämän tarpeisiin vastaaminen, byrokratian keventäminen ja vapauden lisääminen. Perustulosta on esitetty useita eri variaatioita, ts. malleja, universaalien ja vastikkeettoman mallin lisäksi. Suomessa yksilöllisen, universaalien ja vastikkeettoman perustulon vaihtoehtoiksi on esitetty esimerkiksi negatiivista tuloveroa ja tarveharkintaista yleisturvaa. Seuraavaksi käsittelemme näitä kolmea, Suomessa vahvimmin esillä olleita vaihtoehtoja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

7.1 Universaali, vastikkeeton perustulo

Perustulon kaltaisen täysi-ikäisille henkilöille maksettavan kansallisen osingon ensimmäisenä esittelijänä pidetään Thomas Painea vuonna 1797 julkaistussa pamfletissaan *Argrarian Justice*⁶. Painen mukaan jokaisella ihmisellä on yhtä suuri

6

oikeus maapallon luonnollisiin resursseihin. Ennen maanviljelyksen keksimistä ihmiset eivät omistaneet maata ja jokaisella oli maahan tasa-arvoinen oikeus. Maanviljelyksen kehittymisen myötä maasta saatiin moninkertainen lisäarvo luonnolliseen arvoon verrattuna ja yksityisen maanomistuksen myötä maanomistajat saivat tämän lisäarvon itselleen, vaikka tähän lisäarvoon ei kenelläkään ollut luonnollista oikeutta. Paine katsoi, että samalla kun maanviljely mahdollisti ihmispopulaation kasvamisen, puolet väestöstä syrjäytettiin oikeudestaan luonnolliseen perintöönsä sekä luotiin uutena sosiaalisena ilmiönä köyhyyttä ja kurjuutta, jota aiemmin ei esiintynyt. Painen mukaan olisi oikeudenmukaista, että maanomistajat maksaisivat syntyneestä lisäarvosta veroa kansalliseen rahastoon. Tästä rahastosta maksettaisiin kaikille 21 vuotta täyttäneille kansalaisille 15 puntaa ja 51 vuotta täyttäneille 10 puntaa joka vuosi elämän loppuun saakka. Paine painottaa, että kyse on oikeudesta eikä hyväntekeväisyydestä. (Paine 1797, 8-10.)

Vastikkeettoman, kaikille yhteiskunnan jäsenille kuuluvan perustulon yksi näkyvimpiä puolustajia viime vuosikymmeninä on ollut Philippe van Parijs. Van Parijsin normatiivisena lähtökohtana on vapauden, nimen omaan todellisen, eikä pelkästään muodollisen vapauden maksimoiminen. Hän määrittelee itsensä reaali-liberalistiksi⁷. Van Parijsin mukaan vapaa yhteiskunta tarjoaa kaikille jäsenilleen mahdollisimman paljon aitoja mahdollisuuksia ja sellaisen yhteiskunnan tulee täyttää kolme ehtoa:

1. Laissa vahvistettu ja valvottu oikeuksien järjestelmä (turvallisuus)
2. Tässä järjestelmässä jokainen ihminen omistaa itsensä (itsemääräämisoikeus)

Perustulon kaltaisen järjestelmän voidaan katsoa vallinneen myös Thomas Moren *Utopian* vauraassa ihanneyhteiskunnassa.

⁷ Engl. real-libertarianism: Todella vapaa yhteiskunta on sellainen, jossa ihmisten mahdollisuudet on *leximinimoitu* alisteisena muodollisen vapauden takaavalle ja itsemääräämisoikeuden sisältävälle järjestelmälle (van Parijs 1995, 27). Suomessa libertarismilla, toisin kuin esim. Yhdysvalloissa, viitataan usein äärioliberalismiin, jonka mukaan valtion roolin tulee olla korkeintaan minimaalinen.

3. Tämä järjestelmä on sellainen, jossa jokaisella ihmisellä on suurin mahdollinen valinnan vapauden määrä oman elämänsä suhteen (mahdollisuuksien leximin⁸)

Kolmas ehto tulisi van Parijsin mukaan ymmärtää tarkemmin siten, että vapaassa yhteiskunnassa kaikkein vähiten mahdollisuuksia omaavalla ihmisellä ei saa olla vähemmän mahdollisuuksia kuin missä tahansa muussa toteuttamiskelpoisessa järjestelmässä vähiten mahdollisuuksia omaavalla ihmisellä. Siinä tapauksessa, että joku toinen toteuttamiskelpoinen järjestelmä on aivan yhtä hyvä vähiten mahdollisuuksia omaavan ihmisen kannalta, tarkasteluun otetaan toiseksi vähiten mahdollisuuksia omaava ihminen, sitten kolmas etc. Ehtojen prioriteettijärjestys on heikko, tai pehmeä, kuten van Parijs toteaa. Esimerkiksi lievät järjestyshäiriöt voidaan hyväksyä, jos niiden poistaminen tarkoittaisi voimakkaita rajoituksia itsemääräämisoikeuteen tai suuria poikkeamia mahdollisuuksien leximin -periaatteeseen. Vastaavasti lievät itsemääräämisoikeuden rajoitukset ovat hyväksyttäviä, jos niiden avulla saavutetaan huomattavia parannuksia mahdollisuuksien leximinimoinnissa. (van Parijs 1995, 25-26.)

Van Parijsin näkemyksen mukaan kaikille yhteiskunnan jäsenille jaettava vastikkeeton perustulo on sosioekonominen yhteiskunnallinen järjestely, institutionaalinen instrumentti, jonka avulla jokaisen ihmisen todellisen vapauden ja aitojen mahdollisuuksien määrä voidaan parhaiten maksimoida. Van Parijsin muotoilema perustulo on valtion säännöllisesti jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle maksamaa tuloa (1) ilman työ- tai opiskeluelvoitetta, (2) riippumatta henkilön varallisuudesta, (3) riippumatta siitä kenen kanssa hän asuu tai (4) millä valtion alueella hän asuu (emt., 35). Van Parijs painottaa, että vaikka tulon määrällä on selvästi suuri merkitys, perustulon

8 Leximin = leksikografinen maxmin

tarkoitus ei ole taata maksimaalisen suurta rahallista tuloa tai hankittavissa olevien hyödykkeiden määrää, koska todellinen valinnanvapaus tarkoittaa aitoa mahdollisuutta valita erilaisten elämien tai elämäntapojen välillä. Perustulon määrän tulisi kuitenkin olla korkein mahdollinen, joka kussakin yhteiskunnassa on verotuksen kautta kestävästi toteutettavissa. Yksi sukupolvi ei voi myöskään tuhjata resursseja tulevien sukupolvien kustannuksella, vaan seuraavalle sukupolvelle tulisi jättää edellytykset vähintään saman suuruiseen perustuloon kuin edellisellä sukupolvella on ollut. Yhteiskunnan yhtä jäsentä kohtaan käytettävissä olevaan perustulon määrään vaikuttaa verotuoton lisäksi myös ihmisten määrä. Säättämällä perustuloa siten, että lapsille maksettava perustulo on pienempi kuin vanhuksille maksettava perustulo, vanhukset olisivat vähemmän riippuvaisia lapsistaan ja vastaavasti lasten tekemisen suhteelliset kustannukset nousisivat. Näin perustulon toimeenpanolla olisi mahdollisesti väestön kasvuun pysäyttävä tai jopa käänteinen vaikutus. (emt., 33-38.) Edellisessä tapauksessa yhteiskunnan täysivaltaisille jäsenille maksettavan perustulon määrä tulisi kuitenkin säätää riittävän suureksi, että lasten tekemisen kustannukset eivät ylitä kynnystä, jossa ne rajoittaisivat joidenkin ihmisten mahdollisuuksia lasten tekemiseen.

7.2 Negatiivinen tulovero

Negatiivinen tulovero on perustulon kaltainen minimitoimeentulon turvaava malli, jossa tietyn tulorajan alittavista tuloista maksetaan negatiivista tuloveroa eli käytännössä pidetään huolta, että ihmisen tulot eivät putoa nollatuloillakaan rajan alapuolelle. Tulorajan ylittävästä osasta maksetaan tuloveroa joko kiinteällä tai progressiivisesti nousevalla veroprosentilla. Negatiivisen tuloveron käsite voidaan jäljittää ranskalaiseen taloustieteilijään Augustin Cournot'hon⁹ (van Parijs & Vanderborght 2017, 32).

⁹ Cournot, Augustin: Recherches sur les Principes Mathématiques de la Théorie des Richesses, 1838.

Negatiivisen tuloveromallin popularisoijana ja ehkä tunnetuimpana puolestapuhujana pidetään Milton friedmania, joka esitteli oman mallinsa teoksessa *Capitalism & Freedom*. Friedman kuitenkin toteaa, että yksityinen hyväntekeväisyys olisi monin tavoin toivottavampi keino köyhyyden helpottamiseksi. Hän syyttää valtion moninaisia tukijärjestelmiä siitä, että hyväntekeväisyys on vähentynyt siinä määrin, ettei sen avulla enää kyetä tukemaan köyhiä riittävästi. Friedmanin mukaan ei tulisi tukea esim. maanviljelijää koska hän on maanviljelijä, vaan koska hän on köyhä. Järjestelmän tulisi tukea ihmistä ihmisenä, eikä sen takia että hän kuuluu johonkin ammatti- tai ikäryhmään. Erilaiset tuet voitaisiin korvata negatiivisella tuloverolla, joka kerättäisiin yhteisesti veroista ja jonka määrä riippuisi siitä, mihin yhteisöllä on varaa. Friedman näkee järjestelmän suurimpana heikkoutena ja uhkakuvana sellaiset poliittiset seuraukset, joissa suuri vähemmistö äänioikeuttaan käyttämällä säätää verotusta itselleen edulliseksi pienen vähemmistön kustannuksella sen sijaan, että suuri enemmistö vapaaehtoisesti auttaisi heikompiosaista vähemmistöä. (Friedman 1962, 190-194.)

Negatiivinen tulovero voidaan säätää siten, että maksettavan minimitulon määrä asettuu täsmälleen saman suuruiseksi minkä tahansa suuruisen perustulon kanssa.

Marginaaliveroastetta säätämällä voidaan myös nollaverorajan ylittävien ja perustulon lisäksi hankittujen tulojen kannalta päätyä tulon saajan kannalta hyvin lähelle samaa lopputulosta. Molemmissa malleissa työn vastaanottaminen on aina taloudellisesti kannattavaa. Progressiivisella verotuksella myös yhteiskunnan tasolla voidaan päästä käytännössä samoihin taloudellisiin vaikutuksiin. Selvin ero näiden mallien välillä on siinä, että perustulo maksetaan jokaiselle yhteisön jäsenelle, kun taas negatiivista tuloveroa maksetaan vain niille, joiden tulot jäävät tietyn kynnyksen alapuolelle. Negatiiviselle tuloverolle voi olla helpompi saada poliittista kannatusta, koska

olleessaan osa verotusta se ei näennäisesti kasvata kokonaisveroastetta ja koetaan näin yhteiskunnalle halvemmaksi. Toiseksi työorientoituneessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä negatiivinen tulovero on helpompi hyväksyä, koska tulonsiirrot jotka kasvattavat työntekijöiden nettoansioita näyttävät olevan työperäisiä ja tämä tekee mallin sopivammaksi myös ammattiliitoille. Kolmanneksi siirtymä nykyisistä vastikkeellisista ja tarveharkintaisista sosiaaliturvajärjestelmistä negatiiviseen tuloveroon voi olla helpompi kuin suoraan perustulomalliin, koska vanhan järjestelmän osat voidaan suurelta osin säilyttää. Tällöin hallinnolliset kustannukset eivät tosin juurikaan pienene. Lisäksi monien voi olla hankalaa ymmärtää, miksi perustuloa maksetaan myös rikkaille. (van Parijs & Vanderborcht 2017, 38-40.)

Van Parijsin mukaan universaali perustulo on negatiivista tuloveroa suositeltavampi vaihtoehto, etenkin jos olemme kiinnostuneita todellisen vapauden maksimoinnista, ensinnäkin siksi että tulo maksetaan *ex ante* eikä *ex post*, kuten negatiivisen tuloveron kohdalla tapahtuu. Köyhällä ei ole välttämättä varaa odottaa, että pieneksi tai nolllaksi jääneet tulot kompensoidaan verovuoden päätyttyä. Vaikka tulot käsiteltäisiinkin kuukausitasolla, ja mahdollisesti jollain aikataululla tulossa olevan tulorekisterin avulla lähes reaaliaikaisesti, negatiivinen tuloveromalli on hallinnollisesti huomattavasti raskaampi kuin perustulo ja päätösten tekeminen sekä maksuunpaneminen voivat kestää mahdollisesti jopa kuukausia. Tästä seuraa, että lyhyiden ja satunnaisten töiden vastaanottaminen tai yritystoiminnan aloittaminen voi olla riski lyhyen tähtäimen toimeentulon kannalta ja vaikeuttaa töihin halukkaidenkin työllistymistä. Toiseksi, koska perustulo maksetaan jokaiselle, se ei jaa ihmisiä yhtä selvästi köyhiin ja vähemmän köyhiin. Negatiivinen tulovero on oikeastaan vain yksi hieman sofistikoituneempi köyhille suunnattu avustusjärjestelmä, joka jakaa ihmiset tuen saajiin

ja sen maksajiin. Universaali perustulo ei stigmatisoi heikompiosaisia yhtä selvästi.

(emt., 37-38.)

Negatiiviseen tuloveroon voidaan myös sisällyttää, kuten monissa malleissa on esitetty, tarveharkinta tai vastikkeellisuus, esimerkiksi työn vastaanotto- tai opiskeluvollisuus.

Vastikkeellisuuteen liittyy olennaisesti perustuloa vastaan usein esitetty

vastavuoroisuusargumentti, jota käsittelem tarkemmin seuraavan yleistukimallin

yhteydessä.

7.3 Vastikkeellinen yleistuki

Kolmas, Suomen sosiaaliturvakeskustelussa vahvasti esillä oleva, perustulomalli on yleistuloksi tai yleisturvaksi useimmiten nimetty malli. Yleisturvamallissa maksetaan perustoimeentulon turvaamiseksi tuloa, joka on tarveharkintaista ja vastikkeellista.

Maksun saajan edellytetään siis tukea saadakseen osoittavan olevansa tarpeeksi pienituloinen ja työmarkkinoiden käytettävissä. Vastikkeellisuusehdon voi mahdollisesti täyttää myös osallistumalla sopivaan koulutukseen tai johonkin yleishyödylliseen toimintaan. Vuoden 2018 maakohtaisessa raportissaan *Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen kansainvälinen järjestö OECD* suosittaa Suomen sosiaaliturvajärjestelmää uudistettavaksi Iso-Britanniassa käyttöön otetun *Universal Credit* -mallin pohjalta. Iso-Britannian yleistuki on eri sosiaaliturvan muotoja yhdistävä tukimalli, joka on kotitalouskohtainen ja velvoittaa erittäin tiukasti sitoutumista työn hakemiseen ja työn vastaanottamiseen tai tuen maksaminen keskeytetään määräajaksi. OECD:n raportin suositusten mukaan, vaikka molemmissa malleissa tukijärjestelmiä yksinkertaistetaan ja työttömyysloukut vähenevät, yleistukimalli toimisi perustuloa paremmin köyhyyden vähentämisen ja epätasa-arvoisuuksien lieventämisen kannalta. (OECD 2018.)

Kaikki esittelemäni kolme tukimallia on mahdollista toteuttaa perhe-, kotitalous, tai yksilökohtaisena tulona. Van Parijsin mukaan yksilöllinen tulo on yksinkertaisempi ja oikeudenmukaisempi. Ensinnäkin, varsinkin siinä tapauksessa että tuki toteutetaan verotuksen kautta, kotitaloudelle ei välttämättä makseta lainkaan rahaa, vaan tuki tulee yhden henkilön ansiotulojen verohelpotuksena. Tämä vaikuttaa perheen sisäisiin valtasuhteisiin ja helposti vähän tai ei mitään tienaava jää riippuvuussuhteeseen enemmän kotitalouteen rahaa tuovaan yksilöön nähden. Toiseksi kotitalouteen tai perheeseen kuuluvien henkilöiden määrän toteaminen ja todistaminen ei ole välttämättä kovin yksinkertaista ja tästä voi seurata epäoikeudenmukaisia tukipäätöksiä. Lisäksi valvonta aiheuttaa kustannuksia ja on vaikea toteuttaa ilman yksityisyyden loukkauksia. Kolmanneksi, mikä voi vaikuttaa paradoksaaliselta, tiukasti yksilöllinen perustulo tukee yhteisöllisyyttä. Kotitalouskohtainen tuki ei houkuttele muuttamaan yhteen, koska yksilökohtaisen tuen määrä tällöin putoaa. Tällä degressiivisellä piirteellä on taipumus myös kasvattaa kotitalouksien määrää suhteessa populaatioon, mikä ei ole ekologisen kestävän kehityksen kannalta toivottava kehityssuunta. (van Parijs & Vanderborgh 2017, 14-15.)

Negatiivista tuloveroa käsitellessä sivusin jo ohimennen tarveharkintaa. Sille on kenties helpompi saada poliittista kannatusta kuin universaalille vaihtoehdolle, koska myös hyvätuloisille maksettava sosiaaliturva kuulostaa intuitiivisesti monille tarpeettomalta yhteiskunnan resurssien tuhlaamiselta, vaikka se verotuksella tulotaisin käytännössä keräämään heiltä takaisin. Toisaalta esimerkiksi lapsilisä on perustulon kaltainen universaali ja ilman tarveharkintaa maksettava tuki, joka ei ole herättänyt kovinkaan laajaa vastustusta. Yleistulomallin kohdalla tarveharkintaan liittyy samat ongelmat kuin negatiivisen tuloveronkin kohdalla. Tulojen seuranta vaatii resursseja sekä byrokratiaa

ja mahdolliset väärät päätökset voivat aiheuttaa pienituloisille tarpeetonta kärsimystä. Tukipäätöksen tekeminen, huolimatta mahdollisesti tulossa olevasta nk. reaaliaikaisesta tulorekisteristä, voi kestää toisinaan kohtuuttoman kauan ihmiselle, jonka rahat eivät riitä ruokaan. Ilman tarveharkintaa maksettava tuki on van Parijsin mukaan nimen omaan parempi köyhille kuin tarveharkintainen tuki myös siitä syystä, että tarveharkintaisissa tukimuodoissa tuen saaminen usein edellyttää tukeen oikeutetulta toimenpiteitä, jotka voivat tietämättömydestä, ujoudesta tai häpeästä johtuen jäädä tekemättä (emt., 17).

OECD:n raportin oletus siitä, että universaali perustulo lisää köyhien määrää, voi johtua siitä, että maksettavan perustulon määrä on mallinnettaessa säädetty liian pieneksi välttämättömän toimeentulon kannalta. Tulon alhaiseksi määriteltyyn tasoon on luultavasti vaikuttanut universaaliin perustuloon yleisesti liitetty oletus järjestelmän kalleudesta. Tarveharkintainen yleistulo taas katsotaan usein lähestulkoon kustannusneutraaliksi, jopa halvemmaksi työnteon kannustavuuden parantuessa, Suomessakin käytössä olevaan monista eri tuista koostuvaan sosiaaliturvajärjestelmään verrattuna. Universaali perustulo vaikuttaisi kuitenkin vähentävän huomattavasti enemmän byrokratiaa ja hallinnollisia kuluja kuin yleistulo, eikä perustulomallissa minkäänlaisen työn vastaanottamiseen tai itsensä työllistämiseen sisälly tulon saajalle taloudellisia riskejä. Perustuloa voidaan ansioverotulojen lisäksi rahoittaa myös muilla keinoilla, esimerkiksi siirtämällä verotuksen painopistettä kulutukseen, pääomaan, lahjasekä perintöveroihin tai luonnon resurssien käyttämiseen. (emt., 147-151.)

Yleistulomalleissa korostuu työn itseisarvoisena pitäminen sekä vastavuoroisuusperiaatteeseen liittyvä vapaamatkustajuuden ehkäiseminen. Vastikkeetonta perustuloa on vastustettu äänekkäimmin juuri näiden kahden periaatteen

pohjalta. Ensimmäiseen pohjautuvaa kritiikkiä van Parijs kutsuu *perfektionistiseksi* versioksi, joka painottaa työn tekemisen kuuluvan osaksi hyvää elämää ja ilman työvelvoitetta saatavan tuen pelätään johtavan haitalliseen joutilaisuuteen.

Jälkimmäinen, liberalistisempi kritiikki vetoaa reiluuteen ja sen mukaan on epäoikeudenmukaista, että työkuuntoiset ihmiset elävät toisten tekemällä työllä.

Universaalin ja vastikkeettoman perustulon kannattajat korostavat ihmisten aitoa vapautta valita itse mitä pitävät hyvään elämään kuuluvana, vaikkapa ahkeran työetiikan, joten jälkimmäinen kritiikki on perustulon oikeudenmukaisuuden kannalta huomattavasti mielenkiintoisempi. (emt., 99-100.)

Vastavuoroisuusperiaatteella, jonka mukaan yhteiskunnan jäsenellä on velvollisuus antaa yhteiskunnalle se määrä työtä, jonka se tarvitsee toimiakseen ja yhteiskunta pitää vastaavasti huolen jäsenistään, on pitkät perinteet myös perustulon kannattajien keskuudessa. Vapaamatkustukseen liittyvään vastikkeettoman perustulon kritiikkiin van Parijs esittää kolme huomiota: (1) Vapaa-ajan tulisi kuulua samalla tavalla niin rikkaalle kuin köyhällekin. Rikkailla on aina ollut etuoikeus vapaa-aikaan, mutta köyhien, puhumattakaan tuen saajien, vapaa-ajan viettoa on laajalti paheksuttu. Maltillinen vastikkeeton perustulo antaa myös köyhille mahdollisuuden viettää jonkin verran vapaa-aikaa. (2) Teknologisen edistymisen, työnjaon muuttumisen ja pääoman kasautumisen seurauksena on tultu tilanteeseen, jossa työväestöstä entisen 90%:n sijaan 10%:n työpanoksella kyetään tyydyttämään kaikkien perustarpeet¹⁰. Van Parijs näkee analogian materiaalsen tuotannon ja lisääntymisen välillä. Seksuaalisten tarpeiden tyydyttäminen pyrittiin aiemmin rajaamaan vain niihin, jotka olivat valmiita lisääntymään. Yleisen hygienian ja lääketieteellisen edistyksen mahdollistaman liikalisääntymisen myötä asenteet avioliittoa edeltäviä ja niiden ulkopuolisia sekä homoseksuaalisia suhteita

¹⁰ Prosenttiluvut eivät perustu tarkkoihin laskelmiin, vaan ovat suuntaa antavia.

kohtaan ovat muuttuneet hyväksytyimmiksi. (3) Vain merkityksettömän pieni osa laiskoja ”pummeja” tulisi käyttämään järjestelmää hyväksi. Tämä johtuu siitä, että perustuloon voidaan yhdistää kaikki muut mahdolliset tulot ja se vapauttaa vastikkeellisten mallien luomasta joutilaisuusansasta. Perustulokokeilut ovat myös osoittaneet ihmisten löytävän ansiotyön tilalle muita laajemmassa mielessä tuottavia aktiviteetteja, kuten opiskelua, lasten hoitoa ja yhteisöllistä toimintaa. (emt., 101-102.)

Van Parijs esittää lisäksi kolme syytä miksi vastikkeeton perustulo voi olla vastikkeellista yleistuloa oikeudenmukaisempi vastavuoroisuusperiaatteen näkökulmasta. (a) Työkyvyttömyyden toteaminen vammaisuuden tai jonkin muun syyn perusteella voi monissa tapauksissa olla vaikeaa ja selvittäminen vaatii resursseja. Ihmiset voidaan syyttä leimata työhaluttomiksi ja sulkea tukien ulkopuolelle. Vastikkeeton perustulo vaikuttaa pienemmältä pahalta, vaikka jotkut voisivatkin käyttää järjestelmää hyväkseen. (b) Lukemattomat ihmiset tekevät arvokasta työtä, josta ei saa palkkaa. Esimerkiksi miehet hyötyvät naisten kotona tekemästä ilmaisesta työstä ja perustulon avulla tätä miesten vapaamatkustusta voitaisiin vähentää. (c) Hyvätuloisilla on työmarkkinoilla huomattavasti pienituloisia paremmat neuvotteluasemat, jolloin pienituloiset joutuvat pakon edessä hyväksymään vastenmieliset ja pienipalkkaiset työt. Vastikkeettoman perustulon käyttöön otto parantaa pienituloisten neuvotteluasemia, jolloin he voivat saada paremman kompensaation ikävistä töistä ja näin hyvätuloisten epäreilu vapaamatkustus vähenee. (emt., 102-103.)

On myös esitetty näkemyksiä, joiden mukaan vastikkeellista sosiaalipoliittikkaa harjoittava yhteiskunta voi olla ihmisten arvokkaan vapauden kannalta oikeudenmukaisempi kuin perustulon käyttöön ottanut yhteiskunta. Markus Kantolan arvion mukaan perustulon kannattajat, vapautta korostavien liberaalien tapaan,

yliarvioivat ihmisten kognitiiviset kyvyt tehdä itsensä kannalta edullisia ratkaisuja. Perustulon käyttöön ottanut yhteiskunta voi tietysti täydentää sosiaaliturvaa paternalistisilla interventioilla vähemmän autonomisten yksilöiden auttamiseksi. Vesittäisikö tällaisten holhoavien rakenteiden uudelleen luominen koko perustulon idean, Kantola kysyy. (Kantola, 2014, 187-190.)

7.4 Yhteenveto perustulomalleista suhteessa käsiteltyihin

oikeudenmukaisuusteorioihin

Kaikissa kolmessa esittelemässäni perustulomallissa vaikuttaisi selvästi olevan suffisientarismiin liittyvä elementti, sillä jokainen malli toteutuessaan vaatii jonkinlaisen perustoimeentuloon riittävän minimitulon määrittämisen.

Vastikkeellisissa tarveharkintaisissa malleissa minimitulon määrä on useimmiten hyvin niukka ja sen tarkoituksena on turvata toimeentulo vain tilapäisesti tai kompensoida hyvin pieniä työtuloja. Tarkoituksena on pakottaa tuen saaja työllistymiseen tähtäävään aktiivisuuteen, josta voidaan palkita tuen korottamisella, kunnes tuensaajan ansiotulot ovat kohtuulliset. Samankaltainen ansiotyökeskeisyys liittyy myös negatiivisen tuloveron malliin, vaikka tulon saaminen ei välttämättä edellytä vastikkeellisuutta ja minimitaso voidaan määritellä myös pidempiaikaisesti perustoimeentulon turvaavaksi. Universaali ja vastikkeeton malli vastaavasti edellyttää perustulon määrittelyä riittävän suureksi, että se aidosti mahdollistaa perustoimeentulon myös ansiotyön ulkopuolella.

Dworkinin teorian mukaan resurssit tulisi jakaa mahdollisimman tasaisesti, jonka jälkeen ihmiset ovat vastuussa valintojensa seurauksista. Resurssit ovat jakautuneet yhteiskunnissa hyvin epätasaisesti, usein ihmisistä itsestään riippumattomista syistä, ja vaikka mikään malleista ei esitä resurssien tasaista uudelleen jakoa, jonkinlaiset

minimiresurssit turvaavat tulonsiirrot voisivat olla oikeutettuja. Ihmiset ovat Dworkinin mukaan kuitenkin oikeutettuja kompensatioon mielivaltaisten sattumien aiheuttamista onnettomuuksista. Dworkin ei kuitenkaan kannata sitä, että vähemmän ahkerat hyötyvät toisten ahkeruudesta. Dworkinin voidaan siten katsoa kannattavan vastavuoroisuutta painottavaa tukijärjestelmää.

Vapautta, mahdollisuuksien tasa-arvoa ja heikompiensaisten perushyödykkeiden määrän maksimointia painottava Rawlsin teoria vaikuttaisi olevan yhteensopiva van Parijsin edustaman universaalien ja vastikkeettoman perustulon kanssa. Rawls ei kuitenkaan hyväksynyt vapaamatkustajuutta eikä sitä, että ihmiset jotka vapaaehtoisesti kieltäytyvät työstä ja viettävät sen sijaan vapaa-aikaa, olisivat oikeutettuja yhteiskunnallisesti kustannettuihin tukiin. Rawls piti tällaista vapaa-aikaa *virtuaalisena tulona* ja rinnasti sen heikompiensaisten perushyödykkeisiin. Vastikkeettoman perustulon sijaan Rawlsin voi katsoa kannattaneen enemmän palkkatukia ja työllistymisen tukemista. Van Parijs toteaa Rawlsin poimineen myös ajatuksen negatiivisesta tuloverosta esimerkkinä oikeudenmukaisen distribuution institutionaalisenä järjestelynä (van Parijs & Vanderborght 2017, 38-40).

Mikäli universaali ja vastikkeeton perustulo on, kuten van Parijs esittää, paras yhteiskunnallinen instrumentti ihmisten todellisen vapauden ja aitojen mahdollisuuksien maksimointiin, se näyttäisi tukevan hyvin Amartya Senin näkemystä, jonka mukaan ihmisillä tulisi olla mahdollisimman suuri vapaus toteuttaa elämässään itselleen arvokkaita asioita. Toisin sanoen Senin kykenevyys lähestymistavan mukaan tulisi maksimoida ihmisten todelliset toimintakyvyt, ei pelkästään tulojen tai resurssien määrää. Mikäli Kantolan huoli siitä, että vastikkeeton perustulo ei ihmisten kognitiivisten puutteiden vuoksi välttämättä lisää arvokkaan vapauden ja todellisten

mahdollisuuksien määrää, se ei yksinään riitä vaan tarvitaan myös muita, mahdollisesti paternalistisia yhteiskunnallisia järjestelyjä.

8 Arvonta ja rotaatio yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden perustana

Kaikissa reaalimaailman yhteiskunnissa esiintyy resurssien ja asemien jakoon liittyvää eriarvoisuutta. Yleinen käsitys on, että näistä eriarvoisuuksista ei koskaan tulla täysin pääsemään eroon. Osa eriarvoisuuksista on seurausta yhteiskuntajärjestelmän rakenteista, osa johtuu synnynnäisistä ominaisuuksista ja osa näiden yhdistelmästä. Siirtymät sosiaaliluokkien välillä ovat yhä hyvin harvinaisia. Erilaisia sosiaaliturva- ja tulonjakojärjestelmiä on kehitetty tasoittamaan näitä eriarvoisuuksia, mutta kehittyneissäkin yhteiskunnissa erot ovat yhä suuria. Jogle Luis Borges on kirjoittanut kuvitteellisesta Babyloniasta, jonka asukkaat ovat päätyneet radikaaliin vaihtoehtoon ja antaneet kohtalonsa sattuman käsiin säännöllisesti toistuvien arpajaisten kautta. Sattuma määrää hyvin pitkälle kohtalomme myös reaalimaailmassa ja kaikkein merkittävien arvonta tapahtuu vain yhden kerran – millaisilla luonnollisilla ominaisuuksilla ja mihin sosiaaliseen asemaan satumme syntymään. Seuraavissa kappaleissa pohditaan Borgesin tarinan, Barbara Goodwinin artikkelin ja Rory Ewansin Goodwinille esittämän kritiikin pohjalta sitä, voisiko yhteiskunnallisten asemien ja resurssien jakaminen arvannon ja kierrättämisen avulla olla oikeudenmukaista ja voisiko babylonialaista oikeudenmukaisuutta soveltaa moderneissa liberaaleissa yhteiskunnissa.

8.1 Babylonian arpajaiset

Jorge Luis Borgesin fiktiivisessä novellissa entinen babylonian asukas kertoo siellä vallinneesta yhteiskuntajärjestelmästä ja kuinka siihen päädyttiin. Aluksi hän kertoo kuinka kaikkien muiden tavoin hänkin on joskus joutunut kokemaan orjuuden häpeän ja vankeuden, tietäen myös mitä on kaikkivaltaisuus. Moninaisuudestaan hän kiittää instituutiota, jota kutsutaan arpajaisiksi. Isältään hän on kuullut arpajaisten olleen alun perin, kenties vuosisatoja sitten rahvaan, mahdollisesti parturien huvittelumuoto. Ensin onnekkaille jaettiin voittoina hopearahoja, mutta tällaisten arpajaisten merkitys oli moraalisesti olematon ja ne menettivät pian suosionsa. Arpajaisia järjestävän yhtiön perustaneet liikemiehet pyrkivät lisäämään mielenkiintoa ottamalla mukaan muutaman häviöarvan, jollaisen saaneet joutuivat maksamaan toisinaan huomattaviakin sakkoja. Tieto vaarasta lisäsi yleisön mielenkiintoa huomattavasti ja pian arvontaan osallistumattomia alettiin halveksua ja pitää pelkureina. (Borges 1966, 92-94.)

Voittajien etua valvoakseen arpajaisia järjestävä yhtiö veti niskuroivat häviäjät oikeuteen, jossa määrättiin maksamaan sakko kokonaisuudessaan tai kärsimään vankeusrangaistus. Ihmiset valitsivat rahanmenetyksen sijaan vankilan ja myöhemmin sakkojen sijaan alettiin jakaa suoraan vankeusrangaistuksia. Arpajaiset eivät liittyneet enää pelkästään rahaan, joka lisäsi arpajaisten suosiota ja pelureiden vaatimuksesta yhtiö lisäsi häviöarpojen määrää. Pian voittamisen ja häviämisen muotojen kirjoa laajennettiin ja ylempien luokkien, mm. pappisneuvoston jäsenet saivat nauttia monenlaisista toivon ja kauhun asteista. Rahvas koki tämän epäoikeudenmukaisena ja alkoi vaatia, että köyhien ja rikkaiden oli yhtä lailla saatava osallistua arpajaisiin. Rikkaat vastustivat uudistuksia, mutta väkivaltaisiksikin yltyneiden levottomuuksien jälkeen kansa sai tahtonsa läpi. Yhtiö valittiin edustamaan koko kansan päätösvaltaa ja

arpajaisista tehtiin salaiset, ilmaiset sekä kaikille avoimet. Arpajaiset järjestettiin joka kuudeskymmenes yö ja seuraaviin arpajaisiin asti kansalaisten oli tyydyttävä kohtaloonsa, joka saattoi tarkoittaa tietäjien neuvostoon kohottamista tai pahimmillaan silvontaa ja jopa kuolemaa. (Borges, 94-95.)

Babyloniassa porvareiden pelistä oli siis kehittynyt koko yhteiskuntaa ohjaava arvontaan perustuva järjestelmä, joka määräsi jokaisen kansalaisen kohtalon ja sosiaalisen aseman yhteiskunnassa 60 päivän sykleissä. Arvonnan järjestäjänä, mahdollisesti käsikirjoittajana, toimi suvereenia valtaa edustava mystinen ja hämäräperäinen, yhtiöksi kutsuttu organisaatio, jolle ihmiset olivat omasta vapaasta tahdostaan luovuttaneet vallan. Borgesin tarinassa aikaisemmin sosiaalisesti erittäin hierarkkisessa ja epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa eläneet ihmiset saavuttivat universaalien arpajaisien kautta tasa-arvoisen mahdollisuuden kaikkiin yhteiskunnallisiin asemiin. Asemat eivät kuitenkaan olleet pysyviä, vaan vaihtuivat säännöllisin väliajoin. Babyloniassa sosioekonominen asema ei enää määräytynyt syntyperän, meriittien tai saavutusten kautta, vaan aseman yhteiskunnassa määräsi puhdas sattuma. Liberaaleissa hyvinvointiyhteiskunnissa painotetaan vastaavasti puolueettomuutta, valinnan vapautta sekä kontribuutioon ja meriitteihin perustuva palkitsemisjärjestelmää. Liberaalin yhteiskuntajärjestelmän näkökulmasta babylonialainen järjestelmä vaikuttaa arveluttavalta ja mahdottomalta.

8.2 Sattuma ja liberaali oikeudenmukaisuuskäsitys

Barbara Goodwin pohtii artikkelissaan ”Justice and the Lottery” (Goodwin 1984) sattuman roolia liberaali-demokraattisissa yhteiskunnissa ja sen merkitystä oikeudenmukaisuuden kannalta. Goodwin myös vertailee liberaalia oikeudenmukaisuuskäsitystä ja babylonian arvonta-periaatteeseen perustuvaa järjestelmää. Lisäksi Goodwin pohtii, voisiko organisoitu sattuma toimia eriarvoisuutta lieventävänä elementtinä moderneissa yhteiskunnissa, joissa yhteiskunnalliset asemat sekä distribuutio ovat joka tapauksessa epätasaisesti jakautuneet. Moderneissa liberaalia oikeudenmukaisuuskäsitystä toteuttavissa yhteiskunnissa oikeudenmukainen distribuutio perustuu, paljolti John Rawlsin teoriaa mukaillen, mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteen noudattamiselle. Hyvinvointiyhteiskunnissa järjestelmän tulisi olla puolueeton ja taata jokaiselle ihmiselle minimitoimeentulo perustarpeiden tyydyttämiseksi, jonka jälkeen sosioekonomisten erojen tulisi perustua kontribuutioon ja ansioihin. Liberaalin teorian mukaan lahjakkaimmat, kyvykkäimmät ja energisimmät yksilöt voivat aivan oikeutetusti nostaa itsensä hyviin asemiin. Lisäksi oletetaan, että jos yleinen kyvykkyyden jakauma tai kontribuution määrä muuttuu, yhteiskunta mukautuu siihen oikeudenmukaisesti. Goodwin kuitenkin suhtautuu tällaiseen yhteiskunnan joustavuuteen epäilevästi ja nostaa esimerkiksi Britannian yliopistolaajennuksen, joka johti korkeakoulutettujen massatyöttömyyteen. Hyödykkeiden jaon tulisi siis perustua meriitteihin, puolueettomasti ja vertailukelpoisesti. Tästä näkökulmasta sattumaan perustuva jako vaikuttaa mielivaltaiselta, eikä se sovi liberalistisen oikeudenmukaisuuden määritelmään. Goodwinin mukaan liberalismiin ongelma on kuitenkin siinä, että ihmisten luonnolliset ominaisuudet määräytyvät nimen omaan täysin oman kontrollin ulottumattomissa olevan sattuman kautta¹¹ – nimittäin

¹¹ Ainakaan ihminen itse ei ole voinut valita geenejään ja syntymäominaisuuksiaan.

syntymässä. Meriitteihin perustuvalla järjestelmällä vaikuttaisi olevan taipumus vain vahvistaa syntymässä saatujen lahjojen tai puutteiden eroja. Sosiaaliturvamallien käyttöön ottamisella on nimen omaan pyritty kumoamaan näiden kontrollin ulottumattomissa olevien sattuman ilmenemismuotojen vaikutusta, Goodwin kirjoittaa. Mahdollisuuksien tasa-arvoa tukevan politiikan tavoitteena on varmistaa, että jokainen pystyy omalla tekemisellään vaikuttamaan sosiaaliseen asemaansa. Sosioekonomiset asemat eivät siten ole valmiiksi annettuja, vaan ihmisten itse luomia. (Goodwin 1984, 192.)

Borgesin tarinassa oletetaan, että yhteiskunta muodostuu tietyistä kiinteistä sosiaalisista lokeroista, jotka jonkun on täytettävä. Jonkun on esimerkiksi aina oltava orja tai kauppias, vaikka he eivät olisi asemaansa ansainneetkaan. Goodwinin mukaan tämä ei ole absurdia, sillä kaikkien yhteiskuntien sosiaaliset järjestelmät vaativat toimiakseen tiettyjä tehtäviä ja rooleja, jotka jonkun on täytettävä. Babyloniassa ihmiset eivät itse valitse roolejaan, vaan roolit valitaan arpomalla säännöllisin väliajoin. Tämä on ristiriidassa liberalistisen näkemyksen, tai harhaluulon kanssa, jonka mukaan roolit tulevat valituiksi vapaan tahdon, nokkeluuden sekä kykyjen avulla ja sosiaaliset siirtymät roolien välillä ovat mahdollisia. Goodwin kuitenkin huomauttaa, että mihin tahansa yhteiskuntaan syntyneet ihmiset joutuvat sopeutumaan ennalta säädettyihin rakenteisiin ja rooleihin. Borgesin kuvailema yhteiskunta on perinteinen ennen liberalismia nousua vallinnut feodaalinen, hierarkkinen ja teokraattinen järjestelmä. Merkittävä ero on kuitenkin siinä, että kukaan ei ole sidottu rooliinsa loppuelämäkseen, vaan kohtalon määrää sattuma säännöllisin väliajoin. Borges tuo esiin kaikissa yhteiskunnissa esiintyviä pysyviä rakenteita ja haastaa näin liberalistisen teorian mukaiset käsitykset yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Samalla Borges haastaa myös sosialistisen ajattelusuunnan egalitaristiset aksioomat. Goodwinin mukaan

sillä, että yhteiskunnat sisältävät rakenteellisesti välttämättömiä eriarvoisia rooleja, on merkittävä seuraus oikeudenmukaisuuden kannalta; sikäli kun palkkiot eri rooleissa poikkeavat merkittävästi toisistaan, mutta ihmiset ovat hyvin samankaltaisia ja -arvoisia, kertajako on aina epäoikeudenmukainen. Babylonialainen oikeudenmukaisuus edustaa radikaalia, järjestelmän tarpeista lähtevää egalitarismia. Borgesin kuvailema yhteiskunta voidaan nähdä satiirisena kritiikkinä liberalistiselle illuusiolle mahdollisuuksien tasa-arvosta ja vapaudesta. Toisaalta se myös muistuttaa omaa yhteiskuntaamme, johon tietyt vakiintuneet instituutiot ja roolit sekä niihin liittyvät palkkiot ja rangaistukset ovat juurtuneet. Goodwin toteaa, että vaikka kuvittelemme vapaan tahdon ohjaavan päätöksiämme ja elämäämme, roolit on oikeasti valmiiksi valittu. Toisin kuin Babyloniassa, jokaisella on vain yksi arpa syntymän arpajaisissa. (emt., 193-194.)

8.3 Babylonialainen oikeudenmukaisuus

Babylonian järjestelmässä meriitit ja ansiot ovat menettäneet merkityksensä, jolloin hyödykkeiden jakoon liittyvän distributiivisen ja rangaistukseen sekä sovitukseen perustuvan retributiivisen oikeudenmukaisuuden välinen erottelu poistuu. Sattuma määrää yhtä lailla sekä rangaistukset että varallisuuden. Tutkielmassani pyrin kuitenkin keskittymään pääasiassa distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen. Goodwinin mukaan babylonian järjestelmä eroaa omastamme kahdella merkittävällä tavalla. Ensiksikin sattuman rooli on täysin hyväksytty. Sattuma joka tapauksessa vaikuttaa sosioekonomisten asemien jakautumiseen, joten sen vaikutusta on lievennetty jakamalla roolit uudelleen 60 päivän välein. Oikeudenmukaisuuden näkökulmasta näin täytetään kaksi perusehtoa: a) sattumaan perustuva arvonta edustaa *puolueettomuutta* ja b) pidemmällä aikavälillä *epätasa-arvoisuus vähenee*, kun kaikille jakautuu sekä voittavia

että häviäviä arpoja¹². Toiseksi Babyloniassa ihmiset valitsivat järjestelmänsä vapaaehtoisesti, jota me emme ole tehneet, Goodwin väittää. Goodwin rinnastaa arvontajärjestelmän yhteiskuntasopimukseen, jossa ihmiset omaa etua tavoitellakseen vapaaehtoisesti luovuttavat vallan suvereenille hallitsijalle. Hobbesin mukaan ihmiset tekevät näin saavuttaakseen varmuutta ja turvallisuutta kaoottisen ja vaarallisen luonnontilan sijaan. Babylonialaisten motiivina toimivat riski, yllätys ja vaihtelu sekä tasa-arvoisemmat mahdollisuudet. Goodwin vertailee babylonialaista yhteiskuntasopimusta myös Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaan. Babylonialaiset valitsivat tietyn ja ennalta määrätyn tulevaisuuden sijaan sattuman, kun taas Rawlsin mukaan alkuasetelman ihmiset valitsisivat vapaus- ja eroperiaatteet ja siten varman päälle pelaamisen. Rawlsin on ajateltu olettaen, että ihmiset välttäisivät riskinottoa, vaikka ihmiset eivät itse asiassa tietämättömyyden verhon takana tiedä taipumuksiaan. Joka tapauksessa Rawls olettaa maximin -periaatteen tulevan valituksi. Rawlsin ajateltua olettamusta ihmisten varovaisuudesta riskin oton suhteen on kuitenkin kritisoitu ja monet väittävät, että ihmiset olisivat oikeasti valmiita ottamaan suuriakin riskejä paremman aseman toivossa. Babylonialaiset ainakin ovat uhkapelureita ja riskinottajia. Rawlsilaisella käsitteistöllä babylonialaisille ensisijaisia hyviä ovat riski, yllätys ja vaihtelu – vapauden, hyvinvoinnin ja perusoikeuksien sijaan. Babyloniassa esiintyvät myös nämä hyvät, mutta ne ovat epätasaisesti jakautuneet ja uudelleen jaetaan jatkuvassa syklissä. Goodwin esittää, että vaikka Babyloniassa ei pyritäkään maksimoimaan hyvinvoinnin minimitasoa, maximin -periaate kohdistuu jännitykseen, jonka arvontoihin sisältyvät julmien rangaistuksien riskit ja suurten voittojen mahdollisuudet takaavat. (Goodwin 1984, 194-197.)

12 On tietysti mahdollista, tosin epätodennäköistä, että joku nostaa vain voittavia tai häviäviä arpoja. Jokaisella on kuitenkin yhtäläinen mahdollisuus eri asemiin, mitä ennen yleisiä arpajaisia Babyloniassa ei ollut.

Babylonian kaltainen karkea oikeudenmukaisuusjärjestelmä voi vaikuttaa mm. yksilön oikeuksia tai ansaittuja etuja painottavien oikeusperiaatteiden näkökulmasta epäoikeudenmukaiselta. Goodwin väittää, että lopputulemaa voidaan silti pitää oikeudenmukaisena, varsinkin jos sitä verrataan ennen arvontaa vallinneeseen epäinhimilliseen tilanteeseen ja vakiintuneisiin rooleihin, eikä babylonialaisilla ollut mahdollisuutta muulla tavoin muuttaa yhteiskuntajärjestystä oikeudenmukaisemmaksi. Babylonialainen oikeudenmukaisuus perustuu proseduraaliseen oikeudenmukaisuuteen, jossa itse prosessi, säännöllinen ja tasapuolinen arvontamenettely, takaa järjestelmän oikeudenmukaisuuden. Toiseksi voidaan katsoa, että se perustuu yhteiseen sopimukseen, koska babylonialaiset ovat itse vapaaehtoisesti valinneet arvontamenettelyn. Tulevat sukupolvet eivät luonnollisesti ole itse olleet sopijaosapuolina, mutta aivan kuten Hobbesin yhteiskuntateoriassa, voidaan olettaa että myös tulevat sukupolvet samoissa olosuhteissa päätyisivät oman etunsa nimissä hyväksymään saman sopimuksen. Kolmanneksi universaali arvontamenettely on kaikille tasapuolinen ja noudattaa näin puolueettomuuden periaatetta. Lisäksi säännöllisesti toistuvat arvonnat tasaavat eri asemista saatavien tulojen ja hyötyjen eroja, joten järjestelmä on pitkällä aikavälillä distributiivisesta näkökulmasta egalitaristinen. (emt., 197-199.)

8.4 Oikeudenmukaisuus arvonnin ja rotaation avulla

Babylonian olosuhteissa sosioekonomisten asemien jakaminen arpomalla vaikutti olevan oikeudenmukaisuuden kannalta selvä parannus aikaisempaan tilanteeseen. Goodwin pohtii, voisiko arvontamenetelmä lisätä resurssien ja roolien jaon oikeudenmukaisuutta toisenlaisissa, ihmisoikeuksia kunnioittavissa ja sosiaalisen minimin takaavissa yhteiskunnallisissa järjestelmissä. Oletuksena on, että hyvinvointi

on aina epätasaisesti jakautunut ja yhteiskunta on joka tapauksessa monin tavoin kerrostunut, vaikka voisimmekin vaikuttaa kerrostumien muotoihin ja asettaa esimerkiksi jonkin sosiaalisen minimitason. Arvontakaan ei takaa täysin tasaista jakoa, mutta satunnaistaa epäreilut jaot ja säännöllisesti toistuessaan voisi olla yksi oikeudenmukainen tapa tasoittaa distributiivisia eroja pitkällä aikavälillä. Goodwin on samaa mieltä Rawlsin kanssa siitä, että ihmiset varmasti jossain määrin haluavat pelata varman päälle ja kannattavat maxmin -periaatetta. Arvontamenetelmän huonoja puolia ovat siihen luontaisesti sisältyvä epävarmuus ja mahdollisuus, että joillekin käy jatkuvasti huono onni. Epävarmuutta lieventää arvontojen säännöllisyys ja järjestelmä voidaan säätää sellaiseksi, ettei mikään arpa pudota ketään tietyn minimitulotason alapuolelle. Arpajaiset voidaan myös järjestää siten, ettei kenellekään tule montaa häviöarpaa peräjälkeen. Resurssien epätasaisen jakaantumisen lisäksi yhteiskunnissa on rakenteellisia asemiin ja rooleihin liittyviä eriarvoisuuksia, joita voitaisiin jakaa kierrättämällä tehtäviä tietyin väliajoin. Ihmisten vaihdettavuus roolien välillä edellyttää, että tehtävät eivät vaadi erityisosaamista, joita monet tehtävät kehittyneissä valtioissa ja talousjärjestelmissä vaativat ja tällöin eriarvoisuutta aina välttämättä esiintyy. Yksi mahdollisuus on harjoittaa tehtävien rotaatiota suppeammassa yhteisöissä, joissa kierrätys on mahdollista. (Goodwin, 199-200.)

Toinen vaihtoehto on erottaa tehtävät niihin liittyvistä palkkioista. Eri tehtävistä maksettavat palkkiot voitaisiin jakaa säännöllisin väliajoin kierrättämällä tai arpomalla, kunhan ihmisten perustarpeet on ensin huomioitu. Jos kaikista tehtävistä maksettaisiin sama palkkio, se edellyttäisi teollistuneissa maissa koko materiaalsen talousjärjestelmän romuttamista ja yhtenäistämistä. Eri tehtävistä maksettavia palkkioita kierrättämällä teollistunut talousjärjestelmä voitaisiin säilyttää ja ihmiset pääsisivät kokemaan erilaisia elämäntyylyjä. Tämä tarkoittaisi, että ansioihin perustuva

palkkiojärjestelmä menettäisi merkityksensä. Se kuitenkin tarkoittaisi myös sitä, että ihmiset luultavasti hakeutuisivat kyvyilleen sopiviin työtehtäviin. Siltikin tehtävät, jotka eivät vaadi erityisosaamista, voitaisiin kierrättää tai arpoa. Goodwin mainitsee esimerkkinä poliitikkojen tehtävät, joiden kohdalla tämän kaltaisia esityksiä on tehty myös käytännössä. Luottamustehtävien jonkin asteinen kierrättäminen tai arpominen kohentaisi demokraattisia instituutioita, hajaannuttaisi poliittista valtaa sekä lisäisi kansalaisten vastuuta ja poliittista tietoisuutta, Goodwin kirjoittaa. (emt., 200-201.)

Goodwin nostaa esiin kaksi yhteiskuntien rakenteisiin liittyvää sosiaalisen epätasa-arvoisuuden muotoa, joita jonkinlainen muokattu arvontamenetelmä yhdessä tai erikseen suunnitelmallisen rotaation kanssa voisi lieventää:

- 1) Ulkoisista rajoitteista johtuen ei ole mahdollista, että kaikki voisivat samanaikaisesti nauttia tietyistä niukoista ja rajatuista ylellisyyksistä.
- 2) Joillakin ihmisillä ei ole kykyjen tai resurssien puutteesta johtuen koskaan mahdollisuuksia päästä nauttimaan näistä ylellisyyksistä.

Goodwinin mukaan ei ole hyvä ratkaisu poistaa kaikki ylellisyydet, vaan mieluummin varmistaa kaikille reilu mahdollisuus päästä nauttimaan niistä jossain elämänsä vaiheessa. Kaikkia kehittyneiden yhteiskuntien toimintoja ei ole järkevää tai edes mahdollista kierrättää tai arpoa, mutta joissakin tapauksissa se voisi olla käyttökelpoinen keino tasoittaa raskaiden ja miellyttävien tehtävien sekä resurssien jakoa. Se ei välttämättä tarkoita esim. ansioihin perustuvan oikeudenmukaisuuden ja palkitsemiskäytäntöjen täydellistä hylkäämistä, vaan ihmisten tasa-arvoisemman kohtelun nostamista prioriteetissa meriittien yläpuolelle. (emt., 201-202.) Jokaisessa yhteiskunnassa esiintyy ihmisten luonnollisiin ominaisuuksiin ja sosiaalisiin asemiin

liittyviä eriarvoisuuksia, jotka eivät ole poistettavissa, mutta arvannon ja rotaation kautta niitä voitaisiin lieventää tai ainakin pyrkiä siihen, ettei hyödykkeiden ja asemien distribuutio perustu näihin yhden kerran arvottuihin ominaisuuksiin. Goodwinin näkemykseen sisältyy egalitaristinen oletus siitä, että ihmisillä ei ole erisuuruisia ihmisarvoja, jotka tulisi palkita eritasoisesti.

8.5 Ewinsin kritiikki

Artikkelissaan “Why the Lottery Won't Work: Barbara Goodwin's Justice and the Lottery” (Ewins 2004). Rory Ewins arvioi kriittisesti Borgesin babylonialaista arpajaismenettelyä sekä pohtii Goodwinin esittämien sovellusten käyttökelpoisuutta nykyään vallitsevissa liberaaleissa yhteiskuntajärjestelmissä. Babylonian fiktiivinen järjestelmä on kieltämättä hyvin karkea ja ihmisoikeusnäkökulmasta kestävä, jossa on mahdollista nostaa jopa kuolemaan tuomitun arpa. Ewins epäileekin olisivatko edes babylonialaiset, vaikka rakastivatkin uhkapelejä, olleet valmiita hyväksymään niin suuren riskin. Kuolemaan tuomituksi tulemisen todennäköisyys kasvaa jokaisen arvannon myötä. Vaikka kuoleman riski on pienempi kuin rikkaaksi tulemisen mahdollisuus, rikkaudetkin tulevat oletettavasti pysymään vain vähän aikaa, jolloin kuoleman tai ruumiinjäsenen menettämisen riski ei kuulosta kovin houkuttelevalta. Ewins olettaa Rawlsin tapaan myös, että ihmiset arvostavat vakautta ja pysyvyyttä, joista vain hyvin harvoilla ja onnekkailta babylonialaisilla on mahdollista nauttia edes lyhyen aikaa. (emt., 3-4.)

Ewins nostaa esiin myös oikeiden rikollisten ongelman. Tämä ongelma liittyy lähinnä retributiiviseen oikeudenmukaisuuteen. Tulisiko arvannon kautta vankilaan päätyneiden lisäksi tuomita vankeuteen myös oikeat rikolliset, esimerkiksi murhaajat? Tällöin

kohtalo ei määräydy enää pelkästään arvannon vaan myös ansioiden perusteella. Vaikuttaisi epäoikeudenmukaiselta, että murhaajat eivät joutuisi vastuuseen teoistaan. Ewins olettaa, että rikollisia olisi arvonnasta huolimatta yhtä paljon kuin aiemmin vallinneessa tilanteessa, jolloin vankilassa olisi arpajaisten käyttöön oton jälkeen kaksinkertainen määrä ihmisiä. Arvannon kautta vankilaan joutuneiden arvat voitaisiin mahdollisesti siirtää rikoksista sinne tuomituille, mutta järjestelmän kannalta se olisi yhä ongelma, koska kohtalon ei tulisi määräytyä ansioiden perusteella. (emt., 4.) Rikollisten määrä ei välttämättä kuitenkaan pysyisi samana, jos arvontamenetelmän käyttöön oton jälkeen mm. köyhyyden, syrjäytymisen ja epätasa-arvoisuuden kokemuksen määrä yhteiskunnassa vähenisi. Borgesin kuvailema Babylonian järjestelmä on muillakin tavoin toki karkea ja lähinnä vertauskuvallinen yhteiskunnan kuvaus, jossa voitaisiin olettaa tulevan vastaan muitakin ongelmia monien erityisryhmien kohdalla. Miten tulisi suhtautua esimerkiksi mielisairaisiin, kehitysvammaisiin tai muuten vammautuneisiin ihmisiin?

Edellä mainittujen käytännöllisten ongelmien lisäksi Ewins väittää matemaattisiin todennäköisyyksiin¹³ vedoten myös, että toisin kuin Goodwin olettaa, säännölliset arvonnat eivät takaa pitkälläkään aikavälillä egalitarismin periaatteen mukaista tasaista jakoa kaikille. Arvonta takaa lisää vaihtelua jokaisen elämään, mutta ei tasaa rikkauksia ja köyhyyttä. Rikkaiden ja köyhien ryhmät muodostuisivat joka tapauksessa sekä niiden välille suuri keskiluokka. Tämä trendi esiintyisi siitä huolimatta, että järjestelmään lisättäisiin sääntöjä, jotka estävät saamasta useita huonoja arpoja peräjälkeen. Köyhiä ja rikkaita olisi yhä, mutta aseman määräisi onni arvonnassa, eikä se millaisilla ominaisuuksilla tai mihin yhteiskuntaluokkaan ihminen on syntynyt. (emt., 2004, 2-3.)

13 Ewinsin esimerkkinä on normaalijakaumaa kuvaava bell curve.

Luultavasti säädetty arvontamenetelmä kuitenkin pienentäisi eroja tai ainakin vähentäisi ääripäihin kuuluvien ihmisten määrää.

Ewinsin mukaan monet näistä edellä esitetyistä ongelmista koskisivat arvonta- ja rotaatio-menetelmien soveltamista myös modernien yhteiskuntien asemien ja resurssien jakamiseen. Goodwin näki mahdollisena, että tehtävät jotka eivät vaadi erityistä osaamista, esimerkiksi poliitikkojen tehtävät, voitaisiin kierrättää. Ewinsin mukaan ongelmaksi muodostuu ensinnäkin se, että jos tehtävässä ollaan vain tietty kiinteä aika, eikä tehtävän hoitamisen taso vaikuta uudelleen valintaan, vastuu tehtävän asiallisesta hoitamisesta katoaa. Sama koskee myös muita kuin poliitikon tehtäviä. Jotkut voivat tietysti nauttia arvotuista tehtävistään ja hoitaa ne hyvin, mutta monet voisivat olla tyytymättömiä ja tehdä vain vaaditun minimin. Ewins myöntää ettei nykyinen järjestelmä ole ideaalinen ja etteivät kaikki ihmiset nykyisinkään ole tyytyväisiä työhönsä, mutta ei usko arvontajärjestelmän johtavan välttämättä yhtään parempaan lopputulokseen. Suurin työtehtävien kierrättämiseen liittyvä ongelma on Ewinsin mukaan tehtäviin liittyvän työkokemuksen menettäminen. Goodwinin ratkaisu oli se, että erityistä osaamista vaativat tehtävät täytettäisiin asianmukaisesti, jolloin nämä tehtävät jäisivät arvonta- ja rotaatiojärjestelmän ulkopuolelle. Ewins väittää, että suurin osa työtehtävistä on sellaisia, jotka kokenut työntekijä hoitaa taidokkaammin ja tehokkaammin kuin kokematon työntekijä ja jos kierrätettävien työtehtävien määrä supistetaan kovin pieneksi, olemme jälleen hyvin lähellä nykyistä järjestelmää. (emt., 5-6.)

Ewins nostaa artikkelissaan esiin vielä kaksi ongelmaa, joista ensimmäinen liittyy ihmisten synnynnäisten ominaisuuksien hyödyntämiseen. Goodwinin mukaan arvonta- ja rotaatiomenetelmä tasoittaa ihmisten synnynnäisten lahjojen eroavaisuuksien

aiheuttamia eroja sosioekonomisissa asemissa. Goodwin ehdottaa myös, että esimerkiksi arvonnassa Pariisiin konservatorioon vuodeksi osallistumisen voittanut epämusikaalinen ihminen voisi luovuttaa arpansa musikaaliselle ihmiselle ja nostaa uuden arvan (Goodwin 1984, 200). Mikään ei kuitenkaan estä pitämästä arpaa ja tällöin joku lahjakas muusikko jäisi mahdollisesti vaille konservatoriopaikkaa. Samalla tavalla monet muut eri aloilla lahjakkaat ihmiset eivät välttämättä koskaan pääsisi käyttämään potentiaaliaan. Ewingsin mukaan saattaa vaikuttaa reilulta estää ihmisiä käyttämästä hyväkseen synnynnäisiä etujaan, mutta tällöin monet ihmiskuntaa rikastuttavat keksinnöt ja taideteokset jäisivät mahdollisesti syntymättä. (Ewins 2004, 6.) Lisäksi Ewins pitää arvontajärjestelmän yhtenä, jopa kohtalokkaana, ongelmana Goodwinin niukkojen resurssien kierrättämiseen liittyvää esimerkkiä kotien ja asuinalueiden kierrättämisestä. Goodwinin mukaan arpa-rotaatio -menetelmä takaisi jokaiselle reilun mahdollisuuden päästä joskus asumaan hienolla asuinalueella¹⁴ (Goodwin 1984, 2002). Tämä tarkoittaa vastaavasti mahdollisuutta joutua asumaan tietyn aikaa erittäin ikävässä ja vaarallisessa ympäristössä¹⁵. Ewins olettaa, että ihmisillä ei olisi intressiä pyrkiä parantamaan huonojen alueiden olosuhteita, koska he tietävät asuvansa siellä vain tilapäisesti – toisin kuin siellä oikeasti asuvat ihmiset, jotka ponnistelevat muutoksen eteen. Ewingsin mukaan tässä on perustavanlaatuisen ero reaalimaailman ja arpajaisjärjestelmän välillä. Reaalimaailmassa ongelmia ei voida paeta, jolloin ne on pakko yrittää ratkaista ja muuttaa siten olosuhteita paremmiksi. (Ewins 2004, 7.)

Goodwin hahmotteli erilaisia arvontamenetelmän sovelluksia, joilla epäoikeudenmukaista distribuutiota voitaisiin tasoittaa. Ewins osoittaa kuitenkin kritiikissään monia ongelmia, joita arvonta-rotaatio -menetelmä moderneihin

14 Goodwinin esimerkissä Chelsea

15 Ewins käyttää esimerkissään Chelsean vastakohtana Beirutia. Goodwin ei oletettavasti tarkoittanut maailmanlaajuista kotien vaihtoa, vaan verrattain homogeenisen yhteiskuntajärjestyksen omaavan yhteisön sisällä tapahtuvaa rotaatiota. Beirutia ei voi oikein verrata esim. Lontoon pahamaineiseen Hackneyn asuinalueeseen.

liberaaleihin yhteiskuntiin sovellettaessa kohtaisi. Ewins ei syystä tai toisesta käsitellyt Goodwinin esittämää vaihtoehtoa, jossa palkkiot erotettaisiin tehtävistä. On selvää, että valtavat erot eri tehtävistä maksettavista palkkioista eivät pohjautu pelkästään ansioihin, vaan ihmisten luomiin rakenteisiin ja sosiaalisiin lokeroihin, jotka voisivat olla muutettavissa. Olipa arvonta-rotaatio -menetelmä sovellettavissa reaali maailmassa tai ei, Borgesin tarinan opetus on ainakin se, että monet roolit ovat juurtuneina yhteiskunnan rakenteisiin ja että pääasiassa sattuma määrää mihin rooliin olemme tuomittuina useimmiten koko elämämme ajan.

Lopuksi

Kaksi pientä ihmistä vetää ensimmäistä kertaa happea keuhkoihinsa ja päästävät ensimmäisen hennon rääkäisynsä täsmälleen samaan aikaan, samassa kaupungissa ja saman varakkaan valtion alueella, jonka perustuslaissa taataan kaikille samat ihmisoikeudet ja tasa-arvo. Toinen lapsista syntyi narkomaanien lapsena crack-luolassa ja käytännössä ainoa pieni mahdollisuus, sikäli kun hän selviää ensimmäisestä vuodestaan eikä ole pahasti kehitysvammainen, saavuttaa jotain on raa'an väkivallan ja rikollisuuden kautta. Toinen lapsista syntyi modernissa synnytyssairaalassa niin varakkaaseen perheeseen, että ilman erityisiä lahjojakin hän pystyy myöhemmin käytännössä ostamaan itselleen minkä tahansa sosiaalisen aseman vaan haluaa. Suvun perinteitä noudattaen menestyksen takaava häikäilemätön asenne opetetaan pienestä pitäen. Kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa esiintyy sosioekonomisiin asemiin liittyvää eriarvoisuutta, joihin ihmiset synnynnäisten ominaisuuksiensa tai yhteiskunnan rakenteiden vuoksi eivät voi itse juurikaan vaikuttaa. Elämässä menestymisen

lähtökohdat eivät siten ole eri ihmisille ja ihmisryhmille tasapuoliset ja reilut. Olisiko yksien syntymässä läpikäytyjen arpajaisten sijaan reilumpaa arpoa yhteiskunnalliset asemat säännöllisin väliajoin ja mitä se tarkoittaisi oikeudenmukaisuuden kannalta? Mikä sosiaaliturvauudistuksen vaihtoehtoista olisi paras ja millä kriteereillä päätös tulisi tehdä? Jos haluamme painottaa esimerkiksi oikeudenmukaisuutta ja puolueettomuutta olisi tärkeää ymmärtää mahdollisimman laajasti mitä kaikkea näihin käsitteisiin yhteiskunnallisessa kontekstissa sisältyy. Jos haluamme selvittää, voiko valinnanvapaudesta tinkiä ihmisten oman edun nimissä, tarvitsemme työkaluja argumentoinnin pohjaksi.

Tutkielmassani olen esitellyt sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen keskittyneitä teorioita, joissa lähtökohdaksi on otettu puolueettomuuden ideaali. Käsittelemäni teoriat asettuvat myös ihmisoikeuksia ja perusvapauksia painottavaan liberalistiseen traditioon.

Tutkielmani painopiste oli distributiivisessa oikeudenmukaisuudessa eli jako-oikeudenmukaisuudessa. Valitut teoriat poikkeavat toisistaan siinä, mihin asioihin distributiivisessa olisi oikeudenmukaisuuden kannalta oleellista kiinnittää huomioita eli mitä jaetaan ja minkä säännön mukaan jako tulisi toteuttaa. Osa teorioista myös painottaa enemmän prosessin kuin itse lopputuloksen oikeudenmukaisuutta.

Tutkielmani pyrkimyksenä ei ollut löytää perusteluja sille, minkä teorian pohjalta toteutettu redistribuutio takaisi parhaan lopputuloksen yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden saavuttamisen kannalta, vaan tuoda esiin eri näkökulmia ja asioita, jotka ovat oikeudenmukaisuutta pohdittaessa merkittäviä. Kuten Herne toteaa, oikeudenmukaisuusteoriat eivät välttämättä anna suoria vastauksia siihen, millainen käytännön yhteiskunnallinen järjestely olisi oikeudenmukaisin, mutta erilaisia järjestelyjä vertailtaessa oikeudenmukaisuusteoriat voivat kuitenkin tarjota välineitä

siihen, mihin asioihin tulisi oikeudenmukaisuuden kannalta kiinnittää huomiota (Herne 2012, 240).

Lähdeluettelo

Borges, Jorge Luis (1966). *The Lottery in Babylon*. Kolmas maailma 92-100. Suom. Matti Rossi. KK:n kirjapaino, Helsinki 1966.

Dworkin, Ronald (2000). *Sovereign Virtue. The Theory and Practise of Equality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Friedman, Milton (1962). *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press 1962.

Ewans, Rory (2004/1989). *Why the Lottery Won't Work: Barbara Goodwin's "Justice and the Lottery"* <http://speedynail.com/theory/lottery.html>

Goodwin, Barbara (1984). *Justice and the Lottery*. Political Studies (1984), XXXII, 190-202

Herne, Kaisa (2012). *Mitä oikeudenmukaisuus on?* Gaudeamus Helsinki University Press. Hakapaino, Helsinki, 2012.

Hobbes, Thomas (1968). *Leviathan*. Harmondsworth, Penguin Books 1968.

Kantola, Markus (2014). *Perustulo ja vapaus: Onko perustulo sosiaalisesti oikeudenmukainen?*

Janus vol. 22 (2) 2014, 183–193. <https://journal.fi/janus/article/view/51201/15646>

Mill, John Stuart (2000). *Utilitarismi*. Suom. Kari Saastamoinen, Seppo Sajama ja Marko Järvenpää. Helsinki: Gaudeamus. Tammer-paino, Tampere 2000.

OECD (2018). *OECD Economic Surveys: Finland 2018*, OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-fin-2018-en

Paine, Thomas (1797). *Agrarian Justice*. Digital edition 1999 by www.grundskyld.dk.
<http://piketty.pse.ens.fr/files/Paine1795.pdf>

Rawls John (1988). *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. Terho Pursiainen. Porvoo: WSOY.

Sen, Amartya (2009). *The Idea of Justice*. London: Allen Lane. Published by the Penguin Group.

van Parijs, Philippe (1995). *Real freedom for all : what (if anything) can justify capitalism?* Clarendon Press 1995.

van Parijs, Philippe & Vanderborght, Yannick (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.